

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

W e r m l a n d s L ä n

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1813, 1814, 1815, 1816 och 1817.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Wermlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

W e r m l a n d s L ä n

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1813, 1814, 1815, 1816 och 1817.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
§. 2. Invånare.....	5.
§. 3. Näringar.....	7.
Jordbruk.....	7.
Boskapsskötsel.....	10.
Skogar.....	13.
Bergsrörelse.....	14.
Tackjernstillverkningen.....	15.
Fabriker, bruk och öfriga näringar.....	19.
Binäringar.....	20.
Handel.....	22.
Handtverkerier på landet.....	22.
§. 4. Politisk Författning.....	30.
Kammarverk.....	30.
Statsbidrag.....	31.
Politi.....	33.
§. 5. Städer.....	37.
Carlstad.....	37.
Christinehamn.....	38.
Philipstads.....	40.

Tabellbilaga

Tabell för Städerna inom Wermlands Län

Tabell för Landet inom Wermlands Län för åren 1843 till och med
1847

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt
hänseende inom Vermlands län åren 1843, 1844, 1845,
1846 och 1847.

§. 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Härom är i de äldre underdåniga berättelserne omständlig beskrifning lemnad, men åtskilligt deraf anser jag mig likväl böra nu i korthet upprepa.

Vermland har en rymd af ungefärligen 157 kvadratmil, hvarå omvexlande förekomma bergshöjder, hvilka äro att anse såsom utgreningar af Norrska fjellen och Sevedberget, stora dalgångar, sträckande sig nästan rakt från norr till söder, samt, i dessa dalgångar floder och sjöar, som till större delen hafva sitt ursprung i Norrska fjellen och utfalla i sjön Venern. Provinsens norra, vestra och östra delar, som gränsa till Norrige, Stora Kopparbergs län och Nerike utgöra egentligen bergs och skogstrakter, hvaremot den södra delen, der dalgångarne utbreda sig och antingen förenas eller endast genom mindre höjder åtskiljas, är mera slättland, stotande till Elfsborgs län, Venern och Skaraborgs län.

På landskapets vidsträckta kupperade yta företer sig väl stor ombytlighet i jordmänen, men allmännast består den af sand, sandmylla och lera med mindre bördighet. Också utgör jordbruket här icke enda hufvudnäringen. Tillgången på jernmalm i bergen, de stora, ehuru numera mycket medtagna skogarna och de många vattendragen, med sina talrika lägenheter för verkstäders anläggning och drift, äro naturförhållanden, som anvisat länets inbyggare äfven andra viktiga näringar, nämligen: bergsbruket, jernstillverkningen och trävarurörelsen, hvilka, efter lokala omständigheter, bedrifvas i vissa trakter mer och i andra åter mindre allmänt. Sälunda utgör bergsbruket den väsendtligaste näringen i länets nordöstra del eller Philipstads bergslag. Ut i den närmast i vester derifrån befintliga Klarellsdalen, så vidt den benämnas Elddals härad, sysselsättes befolkningen mera med tjenstbarheten vid de många jernverken och med timmerrörelsen, än med jordbruket, som

der är inskränkt och i anseende till jordmånens svaghet mindre lönande. Uti sjön Frykensdal eller Frykdals härad idkas alla tre dessa näringar, men åt jordbruket egnas mer arbete, sedan de flesta hemmans skogar blifvit nära afverkade; och är jordbruket hufvudnäringen i länets öfriga häradar, ehuru i de flesta af dem jernverk finnas samt af de återstående skogarue understånd någon afkomst tages.

Om någon del af Vermlands jord varit lättrojd, så har detta sannolikt endast varit fallet med den närmast de större vattendragen i södra trakterna belägna, och således kommit blott landets första bebyggare, som der nedsatt sig, till godo. Omöisskänneliga tecken förekomma deremot att mycket, måhända det mesta af nu varande åkerjorden vunnits genom odling af oländig mark. Hägen för dylika företag fortlevver afven hos inbyggarne och lifvas ej sällan till handling af behöfvat. Å de flesta hemmans områden anträffas talrika mossar, myror och kärr, och har odling både af sådan vattendränkt jord och af fast stenbunden mark under de ifrågavarande åren fortgått, men tunnlandtalet af all den jord, som sålunda på denna tid blifvit fruktbarjord, kan icke bestämmas, då tillförlitliga uppgifter derom från de flesta socknar saknas. Att dessa odlingar i det hela dock varit temligen betydliga, kan icke betvillas.

Under åren 1844, 1845, 1846 och 1847 har Eders Kongl. Majt af dertill anslagna allmänna medel, nästigt beviljat dels lånebidrag och dels understöd utan återbetalningsskyldighet till utförande af åtskilliga odlingsarbeten i länet, hvilka, såsom under samma år började och fortsatta, böra här i underdånighet upptagas, nämligen:

1:o Till afdikning af en del utaf en vattensjuk trakt, Slödjan benämnd, belägen i Huggenäs socken af Näs härad, för att i odlingsbart tillstånd bringa 130 till 150 tunnland af denna trakt.

2:o Till damm-anläggning och vattenaftappning å säteriet Agnhammars ägor, inom Grums härad och socken, för 53 tunnlands odling.

3:o Till lika beskaffadt arbete å säteriet Odenstads ägo-område i Gillbergs härad och socken för odling af 80 tunnland.

4:o Till utdikning och aftappning af 4 stycken odlingsbara myror vid Trangårdstorp i Grafva socken af Carlstads tingslag.

5:o Till fortsatt sänkning af sjön Björklängen i Nyeds socken och härad, hvarigenom vid pass 700 tunnland jord anses blifva fruktbar.

6:o Till utdikning af 4 stycken myror uti Ny sockens så kallade Svenskbyggd af Elfdals härad.

7:o Till enahanda åtgärd med sju stycken myror inom södra Finnskogs-församling af sistnämnda härad; och

8:o Till utdikning och aftappning af 2 stycken myror i Dahlby socken af Elfdals härad.

§. 2.

Invånare.

Enligt Skattskrifnings-längderna har folkmängden i länet, städernas invånare inberäknade, utgjort:

År 1843	Skattskrifne män	50,300.	
»	do kvinnor	52,491.	
»	Befriade män	44,356.	
»	do kvinnor	45,751.	192,898.
År 1844	Skattskrifne män	51,446.	
»	do kvinnor	53,464.	
»	Befriade män	44,642.	
»	do kvinnor	45,866.	195,418.
År 1845	Skattskrifne män	52,042.	
»	do kvinnor	54,288.	
»	Befriade män	45,422.	
»	do kvinnor	47,187.	198,939.
År 1846	Skattskrifne män	53,194.	
»	do kvinnor	55,287.	
»	Befriade män	46,315.	
»	do kvinnor	47,512.	202,308.
År 1847	Skattskrifne män	54,380.	
»	do kvinnor	56,459.	
»	Befriade män	46,828.	
»	do kvinnor	48,854.	206,521.
Medium häraf:			
	Skattskrifne män	52,272.	
	do kvinnor	54,398.	

Befriade	män	45,512.
do	qvinnor . .	47,046.
		<u>199,228.</u>

Året näst före sista qvinqvennium eller 1842 uppgick folkmängden här i länet till 190,827 män och qvinnor, och den har således efter det året, till och med 1847, ökat sig med 15,694 personer.

Det är dock sannolikt, att folkmängden i länet under de ifrågavarande åren varit något större, än hvad ofvanstående uppsatts visar, emedan icke få af de personer och hushåll, som, vid den tid mantalsskrifningarna hållas, flytta från en församling till annan, blifva för det kommande året utur skattskrifningslängderna uteslutne, dels i följd af egen försummelse att vid förrättningen sig anmäla och dels på grund af de protester, som församlingar, dit inflyttning sker, ofta inlägga mot anteckning i dessa längder af personer, hvilka anses kunna i en framtid falla fattigvården till last.

Under sista qvinqvennium hafva icke några sådana händelser, som missväxt eller smittosamma sjukdomars allmännare härjning, inom provinsen verkat hämmande på folkökningen; men att den emellertid icke skridit fortare framåt än näringarne och af dem i synnerhet jordbruket, utmärker det förhållande att barkbrödet, som tillföre i en icke så aflägsen tid temligen allmänt begagnades såsom födoämne i länets norra och vestra delar, när skörden icke särdeles väl utfallit, efterhand försvunnit och nu mera ej är synligt hos den egentliga allmogen, utan endast någon gång hos obesutne brukare och backstuguhjon. Medgifvas bör dock att lefnadssättet hos Vermlands allmoge är tarfligt, måhända tarfligare än hos mängden af rikets öfrige lika lottade invånare.

Allmogen och arbetsklassen i länet är, såsom jag i min förra underdåniga berättelse anført, med få undantag, foglig, laglydig och arbetssam, men eljest förete sig flere skiljaktigheter i lynnet emellan de särskilda häradernas invånare, helst de leda sitt ursprung från olika folkstammar, som bosatt sig i och befolkat provinsen. Med ökad välmåga har begifvenheten på starka drycker i allmänhet aftagit; men i några delar af länet är likväl det omåttliga bruket af bränvin ännu mycket rådande bland de minst bemedlade af allmogen och arbetare, utgör nästan deras enda njutning efter tunga mödor, och jemväl det största hindret för en önskvärd förbättring i deras ekonomiska ställning.

Den i äldre tider för mer än tvänne sekler sedan från Savolax och Karelen inflyttade och i provinsens nordliga del, utefter norrska gränsbandet

bosatte finska folkstam har allt hitintills bibehållit förfädrens språk och lefnadsbruk. Finnarnes ovilja mot allt, som afviker från dessa bruk, deras synnerliga liknöjdhet för något bättre än den tarfligaste bergning och deras stora begifvenhet på bränvin, äro egenheter, som mäktigt bidragit att kvarhålla större delen af dem i armod och på en låg bildningsgrad. Sedan skogarne i finnbyggen, från hvilka de länge och förnämligast hemtat sin utkomst, blifvit i det närmaste afbrukade, har hågen för odling af kärr och mossar, hvarpå rik tillgång finnes å de hemmansdelar, som finnarne besitta, börjat hos dem visa sig; och åtskillige under sednare åren i denna byggd utförde så beskaffade företag, som lönat odlarens möda, torde leda till flera dylika arbeten. Blifver hågen för odlingar allmän bland finnarne, så kan man hoppas att de på denna väg ock skola bereda sig en bättre ekonomisk ställning; ty ihärdighet äga de nog att utföra det arbete, hvartill de hafva vilja.

Lego-arbetare halva under de ifrågavarande åren icke saknats, der sådana kunnat erhålla sysselsättning; och dagsverkspenningen för arbetare vid jordbruket eller för den, som icke idkat någon slöjd, har, likasom tjenstehjonslönerna väl på åtskilliga orter något stigit, men allmännast förblifvit oförändrad. Såsom tillfälligt undantag bör dock anmärkas, att, i de delar af länet, der timmerrörelsen lifligast bedrifvits, stegrades arbetslönerna de sednare åren så betydligt, att en karl kunde genom skogsfällning tidtals intjena två Rik Rigs och äfven något derutöfver om dagen, men dessa lönande förtjenster fortforo ej länge, utan minskades betydligt eller upphörde alledes med timmerhandelus aftagande.

§. 3.

Näringar.

Jordbruk. Det redan för längre tid tillbaka i provinsen införda omloppsbruk af rent träde, höstråg, tre års gräsvall, besädd vanligen med rödklöfver och timotej samt två, tre till fyra års hafresäde, eftersom gödseltillgången lemnar jordbrukaren tillfälle att återtaga trädet, begagnas ännu både af possessionater och allmogen med få undantag. Detta brukningssätt, med urskiljning användt är utan tvifvel tjenligt, enär det afser produktion af de sädeslag, som bäst trivas å Vermlands sandblandade jord och lemna derjemte ett betydligt rum åt gräsodlingen, nödvändig i en ort, der få naturliga ångar finnas och hvarest gräsväxten på ogödslad mark är föga gifvande; men

härvid begås ofta, i synnerhet af allmogen, det fel, att fyra ända till fem hafreskördar i oafbruten följd aftvingas jorden, ehuru i sådana fall, sedan de tvänne första hafre-grodorna blifvit tagne, afkastningen med hvarje år minskas och till slut knappt ersätter utsädet och brukningskostnaden. Alla omtäok-samma jordbrukare inskränka dock hafreodlingen å samma åker till två högst tre år, och låta åtskilliga äfven jorden hvila osädd ett år emellan hvarje skörd af detta sädesslag.

Hvete och korn odlas icke allmänt, och der det sker, förekommer sällan någon större åkerrynd besädd med dessa sädesslag, emedan jorden icke alls-sädes är för dem tjenlig; — deremot säs blandkorn ofta i stället för hafre. Odlingen af ärter och vicker är temligen allmän, dock icke i större skala, utan få de vanligen endast upptaga en mindre del af ett gärde.

Lin odlas äfven af de fleste jordbrukare, men i så ringa mån att pro-duktionen deraf svarar endast emot egna behofvet.

Af det ofvan anförda följer att hafre utgör provinsens hufvudsäde. Den växt som derjemte mest odlas är potates, ehuru den ännu blott på få ställen fått ett rum i omloppsbruket. 1845 visade sig först här i orten å denna rotfrukt den under namn af torröta kända sjukdom, likväl i så ringa mån, att man betvillade dess tillvaro; men påföljande året utbredde sig sjukdomen mycket och förstörde betydligt af potatesgrodan, i synnerhet efter inbergnin-gen hos de mindre bemedlade landtmännen, som saknade tjenliga förvarings- rum för sina föråd. År 1847 var åter torrötan vida mindre allmän och förö-dande; måhända man iakttog mera varsamhet både i valet af jord till pota-tessättning och vid denna jords gödning.

Hos possessionaterna ingå understundom ärter, vicker, rotvor eller potates i omloppsbruket, och ej sällan finner man dervid ben, guano, kalk och aska begagnas till gödning. Äfvenledes eignar jordbrukaren allt mer och mer om-tänka vid åkerns dikning och beredande till sådd, inseende det stora infly-tande, som dessa arbeten hafva på en blifvande skörd.

Att länets jordbruk under de sista fem åren vunnit förkofran både genom den tillökning af fruktbarande jord, som nyodlingar medfört och genom de förbättringar, som visserligen icke mängden, men likväl ej få af näringens idkare med mer eller mindre framgång bemödat sig att deri införa, bör också kunna antagas.

Beviset för denna mening borde rätteligen hemtas från sifferuppgifter öfver den årliga sädesproduktionen och dess tillväxt; men att med tillförlit- lighet

lighet beräkna denna produktion för en hel provins och i en ort, der bonden ofta af fördom icke mäter hvad han inbergar eller aftröskar, blifver ej möjligt annorledes, än efter skördarnes mer eller mindre tillräcklighet för invånarnes behof.

Till Wermland införes väl hvarje år spanmål, men denna införsel, som sker förnämligast sjöledes från Westergöthland, har, enligt hvad allmänt känt är, tid efter annan betydligen till tunntalet minskats, under det att icke ringa partier säd årligen blifvit härifrån utförda till Norrige och Dalarne samt länets befolkning är efter år ökat sig. — Denna minskning i tillförseln under anförda förhållanden måste naturligtvis vara en följd deraf att sädesproduktionen inom provinsen stigit, hvilket således torde få anses ådagalagdt, och gäller till stöd för hvad yttradt blifvit om jordbrukets förkofran. Obemärkt bör likväl icke lemnas att under år 1847 infördes hit till länet mera spanmål än något af de fyra föregående åren, och uppgick denna import, enligt erhållna uppgifter, till ungefärligen 16,000 tunnor, utom hvad från Nerike kunnat till Bergslagen inkomma; men då det ihågkommes, att 1846 års vår-säds-skörd här i provinsen var särdeles svag i följd af ogynnsam väderlek, och en betydlig del af samma års potatesgröda genom torröta förstördes, inser man lätt, att länets behof af en sådan större spanmåls-tillförsel 1847 varit föranledd af tillfälliga omständigheter, och motsäger eller rubbar detta icke det här ofvan antydda förhållandet med en ökad sädesproduktion i vanliga fall, när skördarne ej felslå.

Wermlands Hushållnings-sällskap har äfven i sin mån verkat för jordbrukets tillväxt, då det bemödat sig att sprida kännedom om rön och förbättrade methoder i näringens flere grenar. Genom detta sällskaps föranstaltande hölls år 1844 på egendomen Krokstad i Näs härad ett landtbruksmöte, som varade i tvänne dagar och bevistades af ett talrikt antal jordbrukare, likväl mest possessionater, både från denna och från andra provinser. Vid detta möte, det första i sitt slag inom Riket, afhandlades många för landt-hushållningen viktiga frågor. Tid efter annan har sällskapet äfven besörjt täflingsplöjningars anställande i särskilda delar af länet; och vitsordas allmänt att dessa åtgärder medfört gagn inom de orter, der de ägt rum, genom den praktiska undervisning, som dervid blifvit arbetarne lemnad om utförandet af ett utaf de viktigare till jordbruket hörande göromålen, och genom mångas täflan att väl forrätta plöjningsarbetet.

Sedan Hushållnings-sällskapet år 1846 slutat kontrakt med possessionaten A. E. Fahlbeck om inrättande af en lägre landtbruks-skola å hans i Ölme socken och härad belägna egendom Träfors, hvilken han till detta ändamål på fem års tid upplåtit; och Eders Kongl. Maj:t jemväl täckts i nåder bevilja ett årligt anslag af 1,000 R:dr Banko att från och med April månad 1847 utgå, såsom understöd till en sådan skola, så har den ock blifvit vid nyssnämnde tid öppnad och under året begagnad af elever. Denna undervisningsanstalt har sedermera fortgått och fortgår ännu, till nytta för orten.

I följd af befolkningens oafbrutna förökande tillkomma årligen nya bosättningar, och dessa medföra åter odling af okändig mark, väl på de flesta ställen till mycket ringa rymd; men inom Uddeholms bruks-bolags vidsträckta område i Elfvedals härad lämpas eller ordnas bosättningarne med omtänksamhet sålunda, att de dels motsvaras af nödig arbetsförtjenst för dem, åt hvilka de upplätas, dels ock ske på sådana ställen, hvarest odlingarne kunna efterhand utsträckas derhän, att häst å slik lägenhet kan födas; till ett skyndsammare befordrande hvaraf bolaget också årligen lemnar icke obetydliga anslag, hvilka visat sig gagneliga såsom bidragande till jordbrukets förkofran, och afböjande tillkomsten af en så kallad lös befolkning i orten med dess många olägenheter. Hufvudsakligen på detta sätt hafva bolagets beslutne hästlägenheter inom Elfvedals nedre tingslag från 1831 till 1848 eller på 17 år tillväxt från 423 till 503 stycken. I samma plan ingick ock en stor del af de nyodlingar, hvilka bolaget på 1830 talet verkställde under Agronomerne Stephens och Johnsons ledning, så att af de 450 tunnland, som då på en gång uppodlades, endast ungefär hälften blifvit bibehållen under egne gårdsbruk, men den andra hälften använd till tio stycken särskildt bebyggda och väl besutna hästhemman; hvarjemte bildandet af flera dylika å angränsande odlingsmarker fortgår.

Boskapsskötsel. Att hornboskapen underhålles och vårdas illa här i länet är ofta tillförene anmärkt och utgör ett fel, som ännu faller allt för många af provinsens landtmän till last. I saknad af naturliga ängar och tillräckliga, väl rödjade beteshagar, lemnas allmogens kreatur vanligen ett svagt sommarbete i de vidsträckta skogarne och vintertiden lifnåras de för det mesta med hafrehalm, under det de nästan oafbrutit stå instängda i trånga, osunda fåhus. Så behandlad kan boskapen naturligtvis hvarken gifva en vacker afföda eller någon god afkastning. Också är länets inhemska boskapsrace i allmänhet småväxt och illa byggd.

Possessionaterna och jemväl flere bland allmogen, inseende boskapsskötselns stora vigt för jordbruket och samband dermed, egna likväl numera densamma en bättre omsorg; och många af de förre hafva med stora kostnader tid efter annan låtit införa både tjurar och kor af ädlare racer för att åstadkomma en förbättrad afvel. Sålunda hade Kornetten Geijer på ofvannämnde egendom Krokstad redan år 1843 förskaffat sig 40 halfblods-qvigor af korthornsrace, och var detta holländeri 1845 förökadt till 97 djur, dels af $\frac{1}{4}$ och dels af $\frac{3}{8}$ blod, ehuru derifrån blifvit under tiden försålda, efter höga priser, ett stort antal ungtjurar och äfven flera kor, för det mesta till landtmän inom provinsen. Till Höglunda egendom i Grums härad, hvilken innehafves af Grefve von Rosen, inhemtades från England 1847 genom enskild försorg 1 tjur och 12 kor af Ayrshire race såsom stam för ladugården derstädes.

Till hornboskapsracens förädling bildades för omkring åtta år sedan i länet en förening, som användt sina genom aktiv teckning insamlade medel och ett af Hushållnings-sällskapet föreningen på tio år lemnadt räntefritt lån, tillsammans 1,000 R:dr Banko, till uppköp af tjurar utaf ädlare, förnämligast korthornsrace, hvilka blifvit i det omnämnda ändamålet stationerade på särskilda ställen i länet.

Dessa och många andra af enskilde landthushållare under sednare åren vidtagna åtgärder till kreaturs-afvelns förädling skola tviVELSutan hafva sina goda följder, men kunna icke verka till näringsgrenens allmänna upphjelpande från dess nu varande låga ståndpunkt, innan den hos mängden af landtmän djupt inrotade seden, att hafva flera kreatur än man förmår förvarligen underhålla, upphör.

Till Norrige afsättas väl kreatur ifrån Nordmarks härad samt smör och ost från Finbygden i norra delarne af Elfvedals och Fryksdals härad, i hvilken bygd boskapen, bestående af en för den bergiga orten passande, småväxt, kullig stam, bättre än annars hos allmogen vårdas; men utförseln af ladugårdsprodukter från länet är i följd af det ofvan antydda förhållandet med boskapsskötseln icke betydlig, utan föryttras vanligen de öfverskott af sådana produkter, som i några orter kunna förefinnas, till andra trakter inom länet, der ladugårdarne icke lemna tillräckligt deraf för behofven.

Hästarne åter födas i allmänhet vida bättre, än boskapen och få hos allmogen förtära det bästa höfodret, emedan de begagnas till alla sådana arbeten vid dess jordbruk, hvartill dragare erfodras, och de många bönder, som besitta små heimmansdelar, beräkna att med sina hästar genom forsling för

bruken och bergsverken hemta icke obetydliga förtjenster till lefnadsbehofvens fyllande.

År 1839 stiftades, genom aktieteckning inom länet, till hästkulturens befrämjande en förening, som tillvägagått sålunda, att hingstar af den Norrska hästracen blifvit uppköpta och stationerade hos landbrukare i åtskilliga delar af länet för att, såsom beskällare, emot billig afgift tillhandahållas under fem års tid, och vilkor för hingsthållaren, att, inom denna tid, genom erläggandet årligen af en femtedel af värdet, inlösa djuret; och har föreningen till och med 1847 i berörde afseende inköpt och utlemnat 18 hingstar, af hvilka likväl efterhand 9 afgått, såsom af hingsthållarne inlösta; varande under de sednare 5 åren 150 till 160 ston årligen af dessa beskällare betäckta. Att dessa åtgärder varit ändamålsenliga och gagneliga lider icke något tvifvel, helst allmogens i länet hästar äro synbarligen af samma ursprung som den Norrska racen, en hästrace, som för sin ihärdighet och styrka är särdeles tjenlig till de här i orten förefallande tunga körslor.

Då omförmålde förening bildades och bestämde sin verksamhet efter den åsigt, att hästkulturen inom Wermland skulle säkrast befordras genom anskaffandet af felfria och mogna beskällare från Norrige, af den der inhemska hästracen och genom dessas stationerande på sådana orter inom provinsen, hvarest en ymnigare tillgång på foder och bete gjorde hästars uppfödande lätt, sökte man äfven göra en annan mening om sättet att förädla Wermländska hästen gällande, den nämligen: att Engelska arbetshästen, croiserad med den i länet befintliga af Norskt ursprung, skulle lemna en afkomma, öfverträffande den Norrska oblandade racen. Året derefter eller 1840 ingingo ock åtskillige possessionater en ytterligare förening för att på denna väg eller enligt den sist anförda åsigten befrämja hästafveln i länet, och antkaffade för ändamålet trenne hingstfölar af den så kallade Clevelands-racen från England. Fölen, fyra månader gamla vid ankomsten till Sverige, utlemnades till hingsthållare sju månader derefter; och kostade då föreningen 2,097 R:dr 4 sk. 7 rist Rgs. Deras utveckling gick hastigt; och vid två års ålder hade de redan uppnått en höjd af 10 till 11 quarter. Under fyra år hafva de i medeltal betäckt 38 ston om året. Afkomman är stor och vacker, men meningarne äro delade om den kan vara passande till landt-race i Wermland. Dessa hingstar hemfollo 1846 till hingsthållarne, sedan föreningens kostnader för dem blifvit återbetalte.

Delägarne i dessa tvärne, för samma patriotiska mål bildade föreningar öfverenskommo år 1846 att utgöra derefter en enda under namn af: »Föreningen för hästkulturens befordrande i Wermland», och med bestämmande att

en tredjedel af de beskällare, som anskaffades, borde vara af Engelsk arbets-häst-race och de öfriga två tredjedelarne af Norrska hästslaget.

Med fårafveln har förhållandet hitintills icke varit bättre än med boskapsskötseln. De får, som i allmänhet inom provinsen förekomma, äro små och missbildade med ull af mycken skiljaktighet, hvilket sednare synes utmärka, att de tillkommit genom blandning af flera olika slag. För att bereda landtmännen i orten tillfälle att till afvelns förbättring förskaffa sig får af en bestämd och godkänd race, inrättades år 1844 på Malma egendom i Nors socken ett schäferi för Southdowns får, hvartill sex stycken djur, såsom stam, lemnades samma år från kronans schäferier. Denna hjord var 1847 förökad till 18 stycken; men racen är, såsom mindre ullrik, icke omtyckt i orten, och har således icke blifvit spridd, utan endast till croisering med annat fårslag af några landtbrukare begagnad.

Med ett af länets Hushållnings-sällskap för ändamålet lemnadt låneunderstöd införskaffade Kornetten Geijer äfven 1844 från England 1 gumse och 10 tackor af Dishley eller ny Leicester-race, såsom stam för ett å Krokstad egendom anlagdt schäferi af detta fårslag. Denna stamhjord kostade, levererad i Götheborg, 1,150 R:dr Banko; och hade den intill Juni månad 1847 förökat sig så, att den på stället då bestod af 39 djur, ehuru en springbagge och 6 lam under tiden försålt och 2:ne lam dödt. Fåren äro af vacker kroppsform och hafva de hvardera gifvit 8 till 14 $\frac{1}{2}$ ull i tvänne klippningar, men denna ull är uågot för grof till allmogens mest brukliga väfnader och betalas derfore endast med 42 sk. Rgs för marken. Då detta fårslags croisering med Elektoral- och Southdowns-får på det sätt, att gumsar af förstnämnde race blifvit sammanparade med tackor af sistberörde slag, utfallit särdeles fördelaktigt, emedan afkomlingarne erhållit en finare ull än ny-Leicester fåren, men ärfst deras vackra kroppsform och köttrikhet, bör man kunna hoppas gagneliga verkningar för orten af omförmälde schäferi-anläggningar.

Åt svinskötseln har man lemnat temligen mycken uppmärksamhet, och anträffas flerstädes i länet ganska goda slag af dessa djur. Från vestra delen af provinsen afsättas årligen både lefvande och slagtrade svinkreatur till betydligt antal.

Skogar. Från ålder hafva skogarne i provinsen varit hårdt anlitade. De afbrukades mycket till afsalu äfven under de tider, då trävaru- och kolpriserna voro så låga, att skogsägaren i betalning för timret och kolen endast hade ersättning för sitt arbete med upphuggningen, tillverkningen och förslingen, men intet för den använde skogens värde. Behovet af en eljest sak-

nad arbetsförtjenst ledde honom allt för ofta till dessa afbrukningar, som naturligtvis ökades de år, då fördelaktigare konjunktur för trävaruhandeln stegrade timmerpriserna. Derjemte har det allmänna bruket hos allmogen att årligen afsvedja en viss skogstrakt för att derefter å det afrodjade landet hemta en enda rågskörd, verkat betydligt till skogarnes minskning, i synnerhet som detta svedjande merändels företages å så svag och stenbunden mark, att den derigenom beröfvas all växtlighet för en lång följd af år. Med sådan länge fortsatt misshushållning, utan att några åtgärder vidtagits till befrämjande af skogens återväxt, har man ägt skäl befara skogarnes utödande, eller åtminstone att all mogen och säljbar skog skulle hafva försvunnit redan för många år tillbaka, hvilket ock så vida inträffat att icke få hemman finnas, som nu mera sakna skog till behof. Men detta allt oaktadt hafva under de ifrågavarande fem åren, då trävaruhandeln varit i högre flor än någonsin tillföre i mannaminne, och timmerpriserna hastigt stigit ända till omkring 36 R:dr Rgs för tolfden af vanligt timmer eller till tre gånger mera än hvad det forut merendels gällt, stora partier trävaror af nästan alla dimensioner blifvit från provinsens skogar utdrifna och med betydlig fördel förtryttrade.

Man synes också nu bättre än tillföre inse hvad värde skogarne äga; och flere bruksägare hafva under sednare åren förskaffat sig män, kunnige i skogshushållningen, för att genom dem införa en bättre vård om brukens skogar och en ändamålsenlig behandling af desamma. I denna afsigt och för ernående af en förbättrad skogshushållning inom Elfvedals härads nedre tingslag, har Uddeholms bruks-bolag antagit en tysk Forstmän till öfver-skogvaktare och under honom anställt 10 under-skogvaktare, som hafva hvar sitt distrikt sig tilldeladt. En gång om året hålles skogvaktaremöte, då öfver-skogvaktaren meddelar theoretisk och praktisk undervisning i skogsväsendet åt under-skogvaktarne och åt hvilka andra, som vilja af den sig begagna. Under-skogvaktarne äro sedermera monitörer för allmogen. På denna väg och med de praktiska exemplen, som bibringa öfvertygelse, bör man kunna hoppas att med tiden besegra det hitintills rådande oförnuftet och förstörelse-begäret i skogens behandling, ehuru någon illusion icke får göras om hastig framgång emot måldriga folkvanor, hvilka bibehållit sig, i trots af alla lagstiftningsförsök till deras rättande.

Bergsrörelse. Under den tidrymd, hvarom nu fråga är, hafva jernmalms-grufvorna inom Philipstads bergslag, af nedan upptagna antal, varit bearbetade med här jemväl augifne arbetsstyrka och malmfångst, nämligen:

	Antal grufvor.	Uppsy- ningsmän.	Arbetare.	Bruten malm. Tunnor.	Glask- och vaskmalm. Tunnor.
År 1843	51	66	724	64,097	30,153
» 1844	47	57	607	66,954	33,062
» 1845	48	59	551	66,817	28,409
» 1846	52	60	563	66,737	38,841
» 1847	69	83	625	70,580	42,607
Summa	267	325	3,070	335,185	173,072
eller i medeltal	53	65	614	67,037	34,614

Häraf inhemtas, att malmfångsten, som under de trenne medlersta åren af omformälda tidrymd hållit sig ungefärligen lika, deremot under sista året med nära 18,000 tunnor öfverstigit det första årets produktion; och är det ganska sannolikt att malmuppfodringen blifvit ännu mera ökad om konjunkturen för jernhandteringen dertill gifvit anledning. Detta förhållande, eller att malmfångsten utur bergslagens grufvor kan rättas efter grufägarnes behof af större eller mindre malmkvantiteter, bevisar bäst att malmtillgångarne derstädes icke äro i aftagande.

Någon fullt tillförlitlig uppgift å de under berörde år upptagna och nedlagda grufvors antal finnes icke att tillgå. Om man läster uppmärksamheten vid det stora antalet af de hos Bergmästaren uttagne mutsedlar för jernmalms brytning, skulle det kunna antagas att en ovanlig mängd nya malmanledningar blifvit under denna tid öppnade, men detta är likväl icke förhållandet. Det höga malmpriset har visserligen framkallat spekulation och försök i denna väg, dock utan att några märkbara resultat deraf visat sig. Största delen af de nyss upptagna grufvorna är efter ett obetydligt arbete åter nedlagd, och några särdeles hoppgifvande syndigheter hafva icke härunder blifvit anträffade. De utfärdade hviloståndsbrefven angifva väl antalet af de grufvor, i hvilka arbetet upphört, men i många af dem har arbetet åter företagits eller företages efter ett eller annat år, hvaremot andra måhända för sekler blifva hvilande.

Tackjernstillverkningen har under ifrågavarande fem åren drifvits vid 33 hyttor eller masugnar, belägne inom bergslagen och det derintill gränsan-

de Uddeholms bruks-distrikt. De tvänne i andra delar af länet befintliga masugnar, nämligen den ena vid Lyred i Gunnarskogs socken af Jösse härad och den andra vid Lennartsfors i Traukils socken af Nordmarks härad hafva, för deras brist på malm, icke varit i flera år till tackjernsblåsning begagnade, utan kunna anses nedlagde.

För en af förstnämnde masugnar eller Elfsjöhyttan, hvilken, ehuru belägen i Gåsborns socken af Philipstads bergslag, dock tillhör nya Kopparbergs bergmästaredöme, saknas uppgift om tillverkningen.

Uti öfriga 32 hyttor äro 137 blåsningar verkställda å de tider, som nedanstående tabell utvisar och med åstadkommande af de deri jemväl upptagna tillverkningar:

	Masugnar i gång.	Blåsningstid		Fridygn.	Tillverkadt tackjern Sk&	Tillver- kadt gjutgods. Sk&	Fionde- tackjern.		
		dygn.	tim- mar.				Sk&	L&	&
År 1843	29	4,356	11	449 $\frac{1}{4}$	102,010	1,285	2,617	22	17
» 1844	26	3,097	14	321 $\frac{1}{4}$	76,702	1,530	1,882	4	14
» 1845	28	3,356	13	249 $\frac{1}{4}$	79,781	1,387	1,004	12	16
» 1846	26	3,830	15	127 $\frac{1}{4}$	90,862	1,724	1,229	13	14
» 1847	28	4,273	7	271 $\frac{1}{4}$	106,849	1,498	1,345	14	19
Summa	—	18,914	12	1,420 $\frac{1}{4}$	456,204	7,424	8,079	17	—
eller i medeltal på fem år	27	3,753	—	—	91,240	1,485	1,616	—	—

Detta medeltal af tackjernstillverkningen öfverstiger med något mer än trettontusen Skeppund medeltalet af de näst föregående fem årens Tackjernsproduktion.

I afseende på det tekniska i denna handtering hafva framsteg ostridigt ägt rum och förbättringar blifvit införda. De gamla blåsverken äro med få undantag utbytta mot tackjerns-cylindrar, och varm-apparater finnas på de flesta ställen inrättade. Vid de större hyttorna bedrifves malmrostningen i ugnar, och vid Dalkarlsjö samt Långbanshyttor begagnas dertill gas ur masugnen.

Krossverk

Krossverk för malmer äro äfven vid flera hyttor anlagde. Handteringens idkare söka alltså att tillegna sig och begagna alla kända medel för att minska tillverkningskostnaden och vinna den bästa produkt; och nu mera anses äfven tackjernnet till sina egenskaper betydligt förbättradt.

Den vid Tackjernshyttorne arbetande personal har utgjort:

År 1843	105 personer
» 1844	116 »
» 1845	107 »
» 1846	122 »
» 1847	114 »

Tillsammans 564

eller i årligt medeltal 115 personer. Häri äro dock icke beräknade de vid malmbokning, rostbränning och flera andra under blåsningarne förefallande göromål använde arbetare, å hvilka någon uppgift icke finnes; och kan det deremot antagas, att hela den inom bergslagen befintliga arbetspersonal är anställd eller begagnas vid grufvebrytningen och tackjernstillverkningen samt det derifrån oskiljaktiga kolningsarbetet.

För stångjerns- och manufaktur-smide finnas inom detta län följande verkstäder och inrättningar, nämligen:

Stångjerns- och Mumblingshammare	152	stycken
Tyskhärdar	158	»
Lancashire halfvallonhärdar . . .	49	»
Vällugnar	10	»
Puddlingsugnar	2	»
Stålugnar	19	»
Knipp- och Räckhammare	61	»
Spikhammare	152	»
Klippsaxar	6	»
Skärverk	4	»

utom de för manufakturen nödiga eldstäder.

Vällugnarnes införande har åstadkommit stora förändringar i jernförädlingen. Inrättandet af Lancashire-härdar har under de sednare åren i den mån fortgått, att inom någon annan ort i Riket icke lärers finnas ett så stort antal dylika härdar, som i Wermland; och det påstås, att icke eller något tackjern egner sig så väl för nämnde smidesprocess, som denna ortens. Att många af

Wermlands bruksägare följt den anvisning, som rudimateriens beskaffenhet dem sålunda lemnat, och detta fastän betydande kostnader varit oskiljaktiga från den nya smidesmethodens antagande, bevisar deras nit för handteringen. Direktören C. Ekman har varit den, som icke allenast först infört Lancashire smidet i Wermland, utan äfven utarbetat denna smides-process till hvad den nu är. Han har äfven inrättat det vid Gammalkroppa bruk befintliga Puddlingsverk, hvilket jemväl synes gifva ett fördelaktigt resultat; och stå jernhandteringsens idkare till honom i förbindelse för hans fortsatta bemödanden till handteringsens utveckling.

Väl drifves ännu, vid ett stort antal bruk, brytsmidet efter den äldsta inom Wermland brukliga metoden; dock röjes öfverallt ett kraftigt begär till förbättringar och hvilket redan i handling gifvit sig tillkänna genom införandet af förbättrade blåsverk och värmapparater i härdarne.

Nedanstående tabell lemnar en öfversigt af stångjerns- och manufakturstillverkningarne under sistförflutna qvinqvennum.

	Härdar.	Fräsesmidet.			Privilegierade smidet utom hammar-skatten.			Hammar-skatten.			Stång- och Ämnesjernstillverkningen.			Manufakturstillverkningen.		
		Sk	L	Ö	Sk	L	Ö	Sk	L	Ö	Sk	L	Ö	Sk	L	Ö
År 1843 ..	259	2,628	15	—	126,915	5	10	1,269	3	4	98,848	—	—	16,639	—	—
» 1844 ..	259	2,628	15	—	126,335	5	10	1,263	7	4	106,351	—	—	20,056	—	—
» 1845 ..	258	2,628	15	—	126,035	5	10	1,260	7	4	89,051	—	—	20,081	—	—
» 1846 ..	256	2,628	15	—	125,335	5	10	1,253	7	4	101,259	—	—	13,243	—	—
» 1847 ..	208	2,628	15	—	125,335	5	10	1,253	7	4	109,857	—	—	13,704	—	—
								Summa . . .			505,369	—	—	83,723	—	—
								Medeltal . .			101,074	—	—	16,744	—	—

Detta medeltal af stång- och ämnesjernstillverkningen understiger med något mer än 9,000 skeppund medeltalet af samma slags tillverkning under de näst föregående fem åren. Att denna produktion likväl icke sjunkit mer i följd af den några år rådande ofördelaktiga konjunktur för jernexporten, får man tillskrifva de införde förbättringarne i handteringen, enär de bättre eller ädlare tillverkningarne kunnat alltjemt med någon fördel afsättas.

Af manufakturen har egentligen stältillverkningen de sednare åren tilltagit, och uppgick den 1847 till 4,280 Sk~~z~~ 14 L~~z~~ 19 ~~z~~, hvaremot spiktillverkningen utgjorde föga mer än dubbelt så stort belopp. De andra manufakturtillverkningarna hafva bestått af mindre betydliga poster. En tillverkning, som likväl under sednare åren icke ringa ökat sig, är den af liar, hvilken nyssberörde år besteg sig till nära 600 tolfter.

Ädlare metaller, särdeles silfver och koppar, hafva under ifrågavarande fem år utgjort föremål för ett stort antal inmutningar, men malmfångsten har blott på få ställen varit sådan, att någon tillgodogörelse deraf ifrågakommit. Vid Hornkulls silfververk i Philipstads bergslag, hvilket under berörde år blifvit både upptaget och nedlagdt, erhöles väl några hundra skeppund malm, men hvaraf största delen ännu icke är försmältt. Vid Lahällsgrufvan, äfven belägen der i bergslagen, har vunnits omkring 300 skeppund ännu oskrädd malm. Oscars grufvan, på Getön i sjön Yngen äfven inom bergslagen, har lemnat 870 skeppund blyglans, hvaraf vid Hellefors silfververk blifvit tillgodogjorde 600 skeppund, som lemnat 300 lod silfver. Den betydligaste tillverkningen har dock ägt rum vid ett i Vermskogs socken af Gillbergs härad anlagdt silfver- och kopparverk, hvarest 1,157 skeppund finskrädd blyglans och aphtonit gifvit 583 lödiga marker 8 lod fint silfver. Tillgången å aphtonit synes vilja fortfara och försäkra verket om ett längre bestånd. Den vid nyssnämnde verk från flera grufvor särdeles Grimsbohl erhållna dels gula kopparkis och dels grå kopparmalm har ännu icke blifvit tillgodogjord.

Utur de till Jansbrohults kopparverk i Gunnarskogs socken hörande grufvor hafva under sednare åren erhållits 1,156 skeppund stufmalm och 1,272½ skeppund vaskmalm, men någon smältning deraf är ej anställd.

Skiffer-brotten i Glafva socken af Gillbergs härad hafva fortfarande varit med vinst för ägarne bearbetade; men tålgstensbrottet i Tyksmarks socken af Nordmarks härad deremot föga drifvet.

Fabriker, bruk och öfriga näringar, hvilka icke höra till bergsrörelsen. Det största antalet af så beskaffade bruk eller inrättningar i länet, bestå af salu- och lego-sågar, hvilka år 1847 utgjorde 145 stycken. Under en sådan period för trävaruhandeln, som de sista fem åren, då plankor voro till export lätt afsättliga, efter höga pris, har det för sågarnes ägare väl lönat sig att drifva dessa verk, hvilket ock skett med all möjlig omtanka; men äfven i allännare hänseende, än hvad ägarne beträffar, hafva sågverken varit vinstgifvande för provinsen, enär många arbetare vid dem haft sysselsättning och förädlingskostnaden för större delen af

det från länets skogar under de omförmälda åren utdrifna timmer samt för betydliga partier sågblockar hemtade från Norrige tillfallit orten.

Sedan klädesfabriken vid Edsvalla i Nors socken blifvit år 1845 nedlagd, drifves icke på landet i provinsen någon sådan fabrik.

Vid de sex färgerier, som, med undantag af städerna i länet, funnits under de sednare fem åren, äro tillverkningarne uteslutande lämpade efter allmogens behof.

Det enda intill 1847 i länet befintliga pappersbruk, anlagdt vid Gullsby i Jösse härad, har under berörde och de fyra föregående åren drifvits med 13 till 20 arbetare. Förstnämnde är påbörjades anläggningen af ett bruk för enahanda tillverkning inom Nyeds härad.

Trenne glasbruk finnas inom provinsen, nämligen Liljedals i Grums härad, Sölje i Gillbergs härad och Eda eller Emteruds i Jösse härad, vid hvilka glastillverkning alla de omförmälda åren ägt rum med 38 till 92 arbetare vid Liljedals bruk, med 20 till 22 arbetare vid Sölje samt med 40 till 44 arbetare vid Eda glasbruk; och utgjorde 1847, enligt inkomne uppgifter, tillverkningarnes sammanräknade värden 92,961 R:dr.

Då de garfverier för beredning af läder på engelska sättet, som tid efter annan blifvit i länet inrättade, icke alla varit i jemn gång under de år hvarom nu fråga är, upptager den härvid fogade tabell för landet endast fem sådane; och uppgingo tillverkningarne vid fyra af dem år 1847 i värde till sammanräknade 8,154 R:dr. För det femte garfveriet saknas uppgift härom.

Ett tobaksspinneri i Arvika köping har åren 1846 och 1847 varit drifvet med 15 till 19 arbetare, och är tillverkningen vid detsamma uppgifven ena året till ett värde af 13,333 R:dr och det andra till 6,166 R:dr.

Tegelbruk finnas väl flerstädes, men deras tillverkningar hafva hitintills icke motsvarat länets behof af detta byggnadsämne.

Binäringar. Genom körslor och forsling af malm, kol, tackjern, smiden, trävaror, spannmål och andra förnödenheter för bergslagen, bruken och sågverken hemtar allmogen ofta betydliga inkomster, som äfven utgöra nödvändiga bergningsbidrag för brukare af smärre hemmanslotter med så inskränkt jordbruk, att de deraf icke kunna hafva sin utkomst. Under de sednare åren har bergslagen likväl understundom fått sakna tillräckligt antal körare för forslingen af dess effekter, dels derföre att allmogen användt mera arbete på sitt jordbruk än tillföre och dels emedan den i hemorten haft tillfällen till lönande förtjenster genom arbets-biträde vid timmerforslingen. Dessa omständigheter hafva jemväl verkat till körarelönernas höjning åtminstone i några orter.

Många af invånarne i Fryksdals härads nedre tingslag och Kihls härad, hvilka äro kunnige i att snickra, timra samt rödja och upplöja odlingsmark, fortfara att med dessa arbeten skaffa sig goda förtjenster på andra orter, både inom länet och uti flera andra Rikets provinser, isynnerhet i trakten af Stockholm. Till stort antal, sannolikt omkring tusen personer utvandra de hvarje vår för sådant ändamål, de fleste i följd af förut uppgjorda arbetsbeting, och återvänder en del af dem till hemorten under sommaren vid bergningstiden för att inberga sin gröda, men mängden först senare på hösten. Med få undantag förrätta de väl sina arbeten och lefva derunder sparsamt, merendels på den från hemmet medförda matsäcken, men hemkomne användes ofta illa den intjenta penningen. Ostridigt är lock att denna allmoge i sin slöjdfärdighet äger en säker binäring.

Timmerflottning och båt fart på de talrika vattendragen i länet hafva under de ifrågavarande åren, i auseende till den lifliga trävarurörelsen, samselsatt och lemnat uppehälle åt större antal arbetare än eljest; men till sjöfarten på Venern begagnas få af arbetsklassen i Wernmland, utan förhyran vanligen det mesta sjöfolket dertill ifrån Bohus län.

Tjärubrännning bedrifves väl af allmogen flerstädes i provinsen, dock icke i den mån, att orten derigenom erhåller sitt behof af denna vara eller att handteringen kan såsom en allmännare binäring anses, oaktadt rika tillgångar på råämnen för densamma här finnas. Enligt nådig tillåtelse anställdes 1841 f. d. Apothekaren Johan Kantzow med aflöning af Stats-medel för att inom detta och Stora Kopparbergs län meddela allmogen undervisning i tjärutillverkning och andra likartade för orterne lämpliga industri-företag. I detta ändamål besökte han efterhand under åren 1843, 1844 och 1845 de flesta härader i Wernmland, vid hvilka tillfällen håg till en början bemärktes hos invånarne på åtskilliga orter att förvärfva sig närmare kännedom om konsten att tillverka god tjära, och så kallade tjärodalar anlades äfven flerstädes efter Kantzows föreskrift, men arbetet dermed afstannade snart, förnämligast af den orsak, att trävaruhandeln under tiden lifvades allt mer och mer, och lönande förtjenster derigenom uppkommo för allmogen vid timmer-rörelsen. Under sådana förhållanden kunde man icke heller skäligen hoppas att allmogen skulle, med åsidosättande af sina inkomstgifvande arbeten för denna rörelse, vid hvilka de hade vana, egna sig med någon ifver åt en ny eller åtminstone för mängden mindre bekant näringsgren. Kantzows omförmålde åtgärder här i länet upphörde ock med 1846. Emellertid synas de jemte några af länets Hushållnings-sällskap utdelade mindre premier för tjäru-

bränning icke hafva varit utan all verkan, emedan tjära, tillverkad inom provinsen i sednare åren, understundom funnits att tillgå, af bättre beskaffenhet än den, som tillförene kunnat erhållas.

Jagt och djurfång idkas dels för rofdjurs utödande och dels till husbehof samt i de norra orterna till afsalu.

Fiske utgör för en del strandboer vid Venern en näringsgren, hvaraf likväl icke hemtas betydliga inkomster. Afkastningen af det större laxfisket i Clara elf vid Dejefors har väl ömsom stigit och fallit; men ändock alltid varit ganska vinstgifvande.

Linne, ylle- och bomullsväfnader förfärdigas af allmogen för egna behof och i åtskilliga orter äfven till försäljning, dock i små partier.

Handel. Den drifves å landet med tackjern, jernbrukens tillverkningar, trävaror, spannmål, bränvin och ladugårdsprodukter. Götheborg är egentliga afsättningsorten för stångjern, manufaktursmide, plankor och bjelkar, som utgöra de provinsens produkter, hvilka till export föryttras. De i närheten af Norrska gränsen belägna jernbruken afsätta likväl större delen af sina tillverkningar på Norrige. Timmer aflåtes äfven från länets västra orter till Norrige och sågverken vid Uddevalla och från andra trakter till sågarne vid Götba elf. Af spannmål ske uppköp både inom länet och från Westergötland samt försäljning till bergverken och de trakter i provinsen, der jordbruket icke lemna tillräcklig afkastning för invånarnes behof, äfvensom till Norrige och Dalarne.

Sedan den af Eders Kongl. Maj:t under den 22 December 1846 i nåder fastställda Handels-Ordning utkom, hafva år 1847 sjutioen personer hos Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande sökt och erhållit tillåtelse till handels idkande i öppna salubodar å landet inom länet, med de varor och på sätt i Handels-Ordningen medgifves och bestämmes. Hvad verkan denna handelsfrihet må hafva på landsbygden och dess invånare, har ännu ej kunnat visa sig; men anmärkas bör dock, att flera af nämnde handlande blifvit snart med otillåten bränvinsförsäljning beträdde och att åtskillige af dem, efter att hafva endast en kort tid drifvit handelsrörelsen, måst till borgenärerne sin egendom afstå.

Handtverkerier på landet. Enligt för sista året af detta qvinqvennium eller 1847 till Kongl. Commerce-Collegium aflemnad uppgift, funnos då på landsbygden 313 handtverkare och gerningsmän af skomakare, skräddare, kakelugnsmakare, murare, färgare, garfvare, glasmästare, hattmakare, kopparslagare, målare, snickare, smeder, urmakare, vagnmakare, sadelmakare, och bagare, hvilka begagnade 176 arbetare. Bland dessa handtverkare och gerningsmän voro likväl 188 skomakare och skräddare.

Till förbättrande af land- och vatten-kommunikationerna i länet hafva flera för det allmänna och för ortens näringar nyttiga arbeten blifvit under de sista fem åren dels utförda, dels påbörjade och dels förberedda. Sådana arbeten äro:

a) Backars omläggande och förbättringar å vägen genom Glafva socken i Gillbergs till Nordmarks härad, hvilket arbete vägbyggnadsskyldige, med understöd af ett dertill i nåder beviljadt stats-anslag stort 2,166 R:dr 32 sk. år 1846 fullbordat.

b) Omläggning af vid pass två mils väg utaf landsvägen emellan Högbeda och Lerhols gästgifvaregårdar i Jösse härad, hvarigenom färjan öfver Skärnässundet och ett stort antal svåra backar kommo att försvinna samt häradet erhöll endast en i stället för tvänne vägar emellan nämnde gästgifvaregårdar att underhålla. Detta arbete, hvarmed var afsedt att i betydlig mån förbättra en del af den, för kommunikationen emellan Stockholm och Christiania mest begagnade vägen, och till hvilket ett stats-anslag af 10,750 R:dr, motsvarande $\frac{2}{3}$ af kostnadssumman efter upprättadt förslag, blifvit i nåder beviljadt, företogs 1845 och var redan 1847 så vida fullbordadt, att den nya vägen då till begagnande blef upplåten; men ehuru häradet för omläggningen använt vida högre kostnad, än den i förslaget beräknade, har den del af väg-omläggningen, som leder öfver Brunskogsfjellet icke blifvit fullständigt efter uppgjorda planen utförd, utan återstår ännu något arbete derå.

c) Omläggning af landsvägen emellan Bogeruds och Råda gästgifvaregårdar i Elfvedals härads nedre tingslag. Den del af gamla vägen, som blifvit omlagd, utgjorde 9,383 alnars längd med många backar, hvilkas lutning vexlat emellan en aln på nio och en på fem. Den nya vägens längd är åter 9,774 alnar till största delen jemn och med ingen lutning öfver 1 på 15. Kostnaden för denna vägomläggning med jordersättningar har uppgått till 8,822 R:dr 22 sk. 6 rst, som blifvit utgjord med det till arbetet nådigst beviljade anslag af stats-medel 4,950 R:dr, med häradets vägbyggnadsskyldiges bidrag 880 R:dr och med de af Uddeholms bruks-bolag särskildt, utöfver dess andel såsom vägbyggnadsskyldigt tillskjutne 2,992 R:dr 22 sk. 6 rst banko; hvarjemte bemålde Bolag utan ersättning lemnat jord till omläggningen, der den går öfver dess ägor. Arbetet börjades 1845, fullbordades 1847 och lemnade särdeles nyttig arbetsförtjenst, helst skördarne der i orten berörde år voro svaga. Denna väg jemte den här nedan under Litt. h. omförmålde sammanbinder segelbara delar af Klarelfven.

d) Omläggning af landsvägen emellan Brattfors Gästgifvaregård och Philipstad. I anseende till de å gamla vägen mellan dessa orter befintliga många och branta backar, som försvåra forslingen af den mängd tunga varor och effekter, hvilka föras från och till bergslagen, har man länge varit betänkt att förbättra denna väg, men äfven villrådig om sättet att utan öfverdrifna kostnader sådant åstadkomma å den bergiga och oländiga lokalen. År 1845 uppgjordes omsider plan för omläggningen, hvartill ett stats-bidrag af 8,614 R:dr påföljande året nädigst beviljades. Arbetet var 1847 redan långt framskridet och är nu mera fullbordadt, till stor belåtenhet för ortens invånare och de trafikerande, då den nya vägen har endast några få backar af mindre betydelse och är vid pass en fjerdedels mil kortare än den gamla, hvars längd utgör 1½ mil. Kostnaden för denna väl utförda vägbyggnad har dock vida öfverstigit beräkningen i det derföre uppgjorda förslaget.

e) Omläggande af försänkningar och flötverk vid Klarelfvens strand nära Carlstad, till förekommande af den der varande landsvägens utskärning vid elfvens flöden, samt omläggning af en större backe å allmänna vägen vid Löfed i Grafva socken och Kihls härad. Af dessa arbeten, till hvilka ett anslag af stats-medel till 1,750 R:drs belopp i nåder beviljats, har det förre blifvit till större delen verkställt och det sednare eller backomläggningen fullbordadt inom 1847 års utgång.

f) Omläggningar till flera backars undvikande å allmänna vägen inom Svanskogs socken, hvaraf en del tillhör Dahlsländ. Till detta arbete, som företogs 1847, beviljades i nåder samma år ett stats-anslag af 2,127 R:dr 30 sk. 10 r:st.

g) Omläggning af 1,635 alnar utaf allmänna häradsvägen emellan Råda och Asplunds gästgifverier vid det så kallade Stjernerberget i Elfvedals härads nedre tingslag för att undvika backar, hvilken omläggning Uddeholms bolag enskildt bekostat med 860 R:dr banko jemte det bolaget tillsläppt den dertill behöfliga jorden och tillsyningsarbete. Denna omläggning, gynnad af lokalen, företer ett väl lyckadt arbete.

h) Omläggning jemväl på Uddeholms bolags enskilda bekostnad af 888 alnar utaf allmänna häradsvägen emellan Råda och Bergsängs gästgifvaregårdar i nyssnämnda tingslag, till undvikande af den svåra, så kallade Kropphedsbacken, hvars minsta lutoing var en på elfva, men största en på fem och trefjerdedels. Den nya vägen är 1002 alnar lång och dess största lutning en på tjugu.

i) En

1) En större brobyggnad öfver Ufån i samma tingslag, der allmänna vägen emellan Råda och Asplunds gästgifvaregårdar framgår öfver nämnde vattendrag. Den derstädes förut varande bron, byggd på timrade kistor, fyllda med sten, bortfördes jemte dessa kistor år 1844 af ett starkt vattenflöde, bekant genom de skador, det flerstädes i länet förorsakade. Den nya bron, stödd på väl underpålade landfästen, har den egenheten att bestå af ett enda hvalf med 80 fots vidd emellan hvalffötterne samt att hvalfbågarne utgöras af sammanfogade plankor till så stor del, som icke vidröres af flodvattnet, hvaremot deras nedra delar, på hvilka floden kan uppstiga, bestå af tackjern. Till denna väl utförda brobyggnad, som är af tingslaget bekostad, har Uddeholms bolag, utöfver sin andel i kostnaden efter hemmantalet, tillskjutit 1,000 R:dr banko.

Härvid torde ock böra nämnas, att Uddeholms bolag, för att befordra en i plan varande förbättring af den utomordentligt svåra och backiga vägen emellan Dufvenäs och Bogeruds gästgifvaregårdar i Elfvedals nedre tingslag, till detta företag anslagit en summa af 2,000 R:dr banko samt att samma bolag äfven före den tid, hvarom nu fråga är, gjort flera uppoffringar för gagneliga vägförbättringar der i orten.

Sefle kanal-bolag har under de ifrågavarande fem åren fortsatt de i sammanhang med kanalbyggnaden ställda muddringsarbeten i Byelfven och ofvanliggande vattendrag, som genom denna elf har sitt utlopp i Wenern, hvilka arbeten hafva underlättat segelfarten på vattendraget.

Genom Majoren vid Kongl. Flottans Mekaniska Corps Olivecrona har Uddeholms bruks-bolag låtit anställa undersökning för att utröna huruvida båtleder må kunna öppnas från Philipstads norra bergslag, så väl åt Elfvedals härad, som åt Vester Dalarne samt från Sunnemo socken i nämndé härad's nedre tingslag till den båtled, som genom Philipstads södra bergslag går till Christinehamn. Dervid har det ock visat sig att möjligheter verkligen gifvas för dessa trenne båtleders tillvägbringande, nämligen: för den förstnämnda från Nordmarks och Tabergs grufvor genom Gustaf Adolfs socken till Ufån och Klarelfven ofvan Edsforsen, hvarifrån denna elf bildar nio mils obehindrad båtled norr-ut, för den andra från samma utgångspunkt till Rämnen och Dalgränsen norr om Gustafströms bruk åt Säfsen, och för den tredje från Grässjön förbi Svartåhyttan åt sjön Stora Lungen i Lungseruds socken. Kostnaderne för dessa företag anses likväl öfverstiga fördelarne deraf för det närvarande, hvarföre deras utförande måst lemnas åt en framtid, med

undantag af en mindre del, som medför en direkt nytta för Uddeholms och Råms bruks-bolagen samt Tabergs och Nordmarks grufvefält med flera orter i Philipstads norra bergslag. Denna mindre del af båtledsförslagerne till Elfvedalen och Vester Dalarne är för begge dessa gemensam och sträcker sig norr-ut från Tabergs grufvor till sjön Sandsjön. Kostnaden därför, inberäknad den för en bestämmande sluss, är uppskattad till 45,000 R:dr Banko; och under Majoren Olivecronas ledning är detta arbete påbörjadt. Kanalen framlöper i slutningen af en höjd, har minsta bredd i botten 10 fot och i vattenytan 28 fot samt djup $3\frac{1}{2}$ fot. Efter gjord beräkning skall den blifva färdig år 1851 till en längd, utom Sandsjöns, af 15,700 fot. Med denna kanalbyggnad står i samband en väganläggning från Sandsjön till Mokärns-hyttan af omkring 13,000 alnars längd, hvilken anläggning lär ofördröjligen företagas för att blifva färdig liktidigt med kanalen, hvars närmaste ändamål är att underlätta malmtransporten från grufvefälten till de masugnar, hvilka äro belägne i nordlig riktning derifrån, äfvensom att befordra järntransporten från de i samma riktning befintliga jernverk samt lätta tillförseln af timmer och andra trämaterialier till grufvorna, hvarest brist och dyrhet derå råder. Derjemte har kanalen ett annat ganska viktigt mål, som ernås på samma gång som båtleden. Ägarne af Nordmarks och Tabergs betydliga grufvefält tillvägabrachte för något mer än tvänne decennier tillbaka en vattenledning från Grundsjön, för att erhålla driftvatten till uppfodringsverken för vatten och malm, och delade sig emellan vattenkraften likasom kostnaden; men som vattentillgången i Grundsjön är inskränkt och grufvorne fortgående afsänkas till större djup, inträffar det att uppfodringsverken längre tider afstanna för vattenbrist och grufvedriften såmedelst lider afbräck. Genom den nya kanalen blifver denna vattenbrist fullkomligt afhjelpat för Taberg, hvilket och verkar till fördel för Nordmarken, hvars behof i samma mån lättare fylles med den gamla vattenledningen. Forlönernes stegring har i Philipstads bergslag varit så betydlig de sednare åren att man befarat en menlig verkan deraf på de industrigrenar, hvilkas tillvaro bero på forslingsmöjlighet. Då jernhandteringen har att uppbara en forslingskostnad af omkring 3 R:dr 24 sk. Rgs för ett kördagsverke med en häst vid framskaffande af malm och tackjern, vill man anse ett maximum vara hunnet, hvaröfver förmågan icke sträcker sig, under närvarande förhållanden, eller så framt konjunkturen för denna handtering icke skulle taga en oväntad lycklig vändning. Om å ena sidan rivalisationen om körkraftens begagnande är en naturlig anledning till det derföre stegrade pris, så får likväl å andra sidan antagas, att allmogens förbättrade ställning och

väckta håg för skötseln af eget jordbruk samt för hemarbete, i stället för vistelsen å landsvägen, allt framgent kommer att föranleda minskning i legokörarens antal och således fortgående höjning af legopriset. Uddeholms bolag, som för sina betydliga malmtransporter hitiutills användt ett stort antal legokörare, men genom Tabergs kanal lär bli i stånd att bedrifva största delen af dessa transporter med egen körkraft, bereder alltså medelst denna anläggning icke blott sig för dess grufvor och verk en betydlig lättnad i transporterne, utan sannolikt ock öfriga bergslagen, der legokörare icke kunna umbäras, en afsevärd nytta, den man ock torde värdera.

En annan föga kostsam men dock nyttig kanalgräfning till öppnande af större båtled emellan Rådasjön och Lidsjön i Elfvedals härads nedre tingslag har ock blifvit af Uddeholms bolag på dess enskilda bekostnad verkställd.

Sedan vid undersökning, som Kapitenen vid Kongl. Flottans Mekaniska Corps Norström enligt åtskillige bruksägares och fabrikanter begäran förrettat för uppgörande af plan till omläggning och förbättring af vägen emellan lastageplatsen sjöändan vid Bergsjön, i Warnums socken, och Christinehamn, å hvilken väg årligen framforslas dels stora kvantiteter tackjern, som afsändas från Philipstads bergslag till Christinehamn, i ändamål att derifrån sjöledes afgå till andra hamnar vid Wenern och vidare till bruken, dels ock en betydlig mängd spanmål ock andra varor, hvilka från Christinehamn försändas till bergslagen för dess behof, uppmärksamheten blifvit fästad derå, att lokalen, der denna en mils långa väg framgår, var gymsam för jernvägsanläggning, har i Fastings marknad 1847, efter öfverläggning emellan då församlade bruksägare och tackjerns-försäljare, ett bolag bildat sig och tecknat ett aktielopp af 100,000 R:dr till anläggande af jernväg för körkraft emellan Sjöändans lastageplats och Christinehamn, hvarför kostnaden beräknades till 94,046 R:dr 32 sk. Vid berörde tillfälle upptogs åter ett i samma ändamål, som jernvägsanläggningen, eller för underlättandet af varutransporten emellan Philipstad och Christinehamn uppgjordt, men i många år hvilande förslag, att medelst kanal- och slussbyggnader sammanbinda de flera sjöar, å hvilka berörde transport till större delen sker, och såmedelst öppna en oafbruten båtled emellan Philipstad och Sjöändan, — för utförandet af hvilket företag, som med åtskilliga förändringar i äldre planer derfor beräknades att kosta 130,000 R:dr, ett bolag äfven genom aktieteckning då bildades. Rikets sist församlade Ständer hafva sedermera beviljat det förra af dessa bolag ett amorteringslån af 66,666 R:dr 32 sk. såsom understöd till befrämjande af den omförmälda jernvägsanläggningen, men afslagit det sednare bolagets framställning om stats-

bidrag till kanal- och slussbyggnaderna. Det ena af de sålunda ifrågakända arbeten eller jernvägen kommer alltså till verkställighet, och förberedelser ske dertill.

Till omläggning af den mycket backiga och särdeles obehväma landsvägen från Högåsens gästgifvaregård i Carlskoga härad af Nerikes län till Christinehamn, af hvilken väg en del löper inom Wermland, har Majoren Lilljeböök förrättat undersökning och uppgjort plan; och hafva Ölme häradsboer och Christinehamns stads invånare vid sammanträde inför Eder Kongl. Maj:ts Befallningshafvande redan 1846 förklarar sig villige att vägomläggningen så vidt den sträcker sig inom detta län och deras områden verkställa; men frågan om vägens omläggning inom Carlskoga härad, hvilken står i ovillkorligt samband med den inom Wermland, läres ännu icke vara afgjord.

Flera andra förslag och planer till gagneliga vägbyggnader och vägförändringar hafva dessutom blifvit under de ifrågavarande åren, efter anställda undersökningar dels på allmän, dels på menigheters och dels på enskildes bekostnad uppgjorda, såsom: till vägomläggning från Jernskogsboda genom Skillingsmarks socken i Nordmarks härad till Norrska gränsen, medelst hvilken anläggning, fortsatt i Norrige, en ny väg för kommunikationen med Christiania skulle vinnas af jemnare beskaffenhet och nära fyra mil kortare, än den nu varande närmaste vägen emellan nämnde stad och Carlstad öfver Kongsvinger: till ny vägbyggnad från Lillnors gästgifvaregård i Grums härad till Högboda i Jösse härad för att undvika betydliga backar å den del af vägen från Carlstad åt sistnämnde härad och Norrige, som går genom Kils härad: till omläggning af ett stort antal svåra backar å landsvägen genom Grums, Gilbergs och Nordmarks härader öfver Hån åt Norrige: till omläggning af backar å tvänne särskilda vägar från Kils till Fryksdals härad: och till omläggning af vägen från Molkom i Nyeds härad till Deye i Kils härad för borttagande af flera besvärliga backar, som försvåra de tunga körlorna å denna väg emellan bergslagen och bruken i nämnde härad. I följd af dessa förslag har dock något vägarbete ännu icke blifvit påbörjad, men frågorna om sistnämnde förändring emellan Molkom och Deye och angående backars omläggning å vägen emellan Olsätters gästgifvaregård i Kils och södra Ås i Fryksdals härad äro underkastade laga pröfning.

I sammanhang med hvad nu blifvit i underdånighet anfördt rörande företagen till land- och vattenkommunikationernes förbättrande i länet, torde äfven böra omnämnas ett pågående viktigt arbete till sjöfartens betryggande på Wenern, ett arbete som afser icke blott denna provinsens gagn utan en

vida allmänna nytta. Enligt Kongl. Brevet den 24 November 1813 har en Direktion bestående af valda ledamöter utaf bruksägare, fartygsägare samt handels-societeterne i Götheborg och i alla de invid Wenern belägna städer, uti hvilken Direktion Landshöfdingen i Wermland alltid, dock i följd af val, varit ordförande, sig uppdraget att med de afgifter, hvilka, efter fastställd taxa uppbäras för gods, som fragas på Wenern och för fartyg, som besegla sjön, bekosta lots- och prickhållningen derå samt fyrbåkars och sjömärkens underhållande, eller de så beskaffade anstalter, som för seglationen å sjön äro nödvändige; och aflönar Direktionen derjemte uppsyningsman, som tillser att dessa anstalter hållas i behörigt skick. Då denna Direktion genom uppsyningsmännens rapporter och anteckningar erfarit, att många grund blifvit efterhand under sednare åren i Wenern upptäckta, hvilka icke funnos omnämnda i den tryckta beskrifningen öfver denna sjö, och icke heller upptagna å den 1789 upprättade och 1824 förbättrade, i allmänt bruk varande karta öfver sjön, hvilken karta dessutom uppgafs vara i andra afseenden mindre tillförlitlig, ingick Direktionen år 1843 till Eders Kongl. Majt med underdånig anmälan om dessa förhållanden, och anhöll i underdånighet att ny mätning af Wenern till vinnande af fullständig beskrifning och säkra sjökort öfver denna sjö, måtte på statens bekostnad i nåder tillförordnas; och täcktes Eders Kongl. Majt under den 2dra Februari 1844, med nådigt bifall härtill, anslå en summa af 25,000 R:dr banko, att med 5,000 R:dr årligen i fem år från och med det sistnämnda eller 1844, af handels- och sjöfarts-fonden utgå och till berörde sjömätningsarbete användas, hvarjemte Eders Kongl. Majt i nåder tillätit, att ledningen och ansvaret vid mätningen och beskrifningens uppfattande uppdrogs åt en officer från Sjö-Arkivet och att nödigt antal officerare af Kongl. Flottan, honom till biträde, äfvensom underbefäl och båtsmän till förrättningen kommanderades. Den nya mätningen af Wenern företogs alltså 1844 så snart årstiden det tillät och fortsattes de följande åren. Som likväl ofvanbemälde Direktion, af de underrättelser, hvilka chefen för Sjömätningsexpeditionen årligen lemnat om arbetets fortgång, hvari en ogynsam, regnig och stormig väderlek ofta, särdeles under första året, verkat hinder, trodde sig, efter tre års förlopp finna, att mätningen inom de utsatta fem åren och med det nådigt beviljade anslaget icke kunde utföras, anmälde Direktionen sådant i underdånighet hos Eders Kongl. Majt, som medelst nådigt bref af den 9 Juli 1847 täcktes bevilja ett ytterligare anslag på tre år eller för 1849, 1850 och 1851 att i och för sjelfva mätningen å Wenern af Handels- och Sjöfarts-fonden utgå med 4,000 R:dr under hvardera

af de tvänne första samt 4,784 R:dr 34 sk. 3 r:st under det tredje eller tillsammans med 12,784 R:dr 34 sk. 3 r:st. Detta viktiga och af behovet högt påkallade mätningsarbete fortgår ock i föreskrifven ordning.

§. 4.

Politisk Författning.

Kammarverk. I följd af skattläggningar, som ågått rekognitions-skogslägenheter har $\frac{1}{4}$ dels mantal under sista qvinqvennum i länet tillkommit, och finnas numera inom det samma 1,768 $\frac{1}{4}$ dels förmedlade hemman.

Enligt vederbörliga tillståndsresolutioner äro under berörde tidrymd 13 tullmjölqvarnar med 30 par stenar anlagde.

Hemmansklyfningen har under samma tid fortgått i åtskilliga orter, synnerligast i vestra delen af länet, hvaremot annorstädes, såsom i östra och mellersta delarne deraf, små hemmanslotter ej sällan sammanfallit till färre ägare. År 1847 hade länet 15,267 hemmansägare, hvilket antal visserligen är ganska stort med hänseende till antalet af hemman, som dessa jordägare besitta. En länge fortgående folkökning har naturligtvis verkat allt mer och mer till jordens styckning, och denna styckning var redan långt före den tid, hvarom nu fråga är, flerstädes drifven derhän, att många jordägare funnos och ännu finnas, som icke kunna anses besutne på sina lotter; men under sednare tiden har hemmans-klyfningen, efter alla anledningar, mera bestått deri, att å hela hemman eller å större delar tillkommit flera åboer, med tillräckligt jordbruk för hvarderas bergning, än i en hemmansstyckning till obesutenhet eller nära gränsen derintill. Inom provinsen har således i det hela hemmansklyfningen väl under berörde tid tilltagit, dock icke i något jemförligt förhållande till folkökningen. Deremot får det antagas att, i den mån jordbruket förkofras, en större arbetsstyrka dervid erfordras, och att af sådan orsak flera tjenstehjon och arbetare nu än fordom vid länets jordbruk begagnas. Afsöndringar af jord och lägenheter från hemman med bestämmande af viss afgäld derför enligt Kongl. förordningen den 19 December 1827, hafva väl under de sista fem åren förekommit men till ringa antal. De flesta jordupplåtelse ske åter af ouppodlad mark till mindre rymd, än den i nyssnämnda Kongl. förordning bestämda, och äga ofta rum blott i följd af munteliga aftal.

Under åren från och med 1843 till och med 1847 har Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande utfärdat förordnanden för landtmätare till verkställande af 653 laga skiften och 202 andra förrättningar.

Statsbidrag. Vid jemförelse af tabellen för landet inom Wermland för åren 1838 till och med 1842, med den för åren 1843 till och med 1847 visar det sig att statsbidragen för de sednare fem åren hafva understigit samma bidrag för de förra med ett belopp af 28,967 R:dr 27 sk. 3 r:st. Denna minskning i landets afgifter under de sista åren har uppkommit dels genom den vid 1844 och 1845 årens riksdag beslutade nedsättning till hälften af personliga skyddsafgiften, hvilken nedsättning med år 1846 inträdt, dels genom lagmans- och häradshöfdinge-räntans upphörande, som med år 1841 ägt rum, dels genom nedsättning till hälften af tionde afgiften för tackjers-tillverkningen från och med 1845, enligt Kongl. kungörelsen den 29 November 1844, dels ock genom det att hammarskatts-jernpriserne, hvilka ligga till grund för bevillningens bestämmande af jernbruken, varit lägre under det sednare än under det förra qvinqvennium. Då likväl väghållningsbesväret, som till visst penningebelopp är i summan af statsbidrag inberäknadt, blifvit för åren 1843 till och med 1847, i anseende till de flera denna tid inom länet verkställda kostsamma vägförbättringar, upptaget till 30,567 R:dr 16 sk. 6 r:st. högre belopp än för de näst föregående fem åren, och de öfriga så beskaffade bidragen äro under sistförflutna qvinqvennium, ehuru i mindre mån, till beloppen förändrade, kan följaktligen icke genom jemförande af de i tabellerne utförda hufvudsummor af statsbidragen utrönas, hvad minskning i åtskilliga af dessa bidrag ofvanomförmälde skatteeftergifter rätteligen för landet medfört. Vid jemförelse åter af de särskilde skattebidragssumorne i begge tabellerne, befinnes att bevillningen efter 1 art. eller skyddsafgiften samt tionden af bruken, bergsverken och andra inrättningar blifvit förminskade; den förre eller skyddsafgiften med 18,554 R:dr 36 sk. 2 r:st. och den sednare eller tionden med 73,332 R:dr 3 sk. 6 r:st. för de fem sista åren, emot hvad dessa afgifter för de fem föregående åren utgjort, och att lagmans och häradshöfdinge-räntan, som från och med 1841 ej utgått, bestigit sig för åren 1838 till och med 1840 till 4,162 R:dr 4 sk. Anmärkas bör dock, att länets invånare åren 1846 och 1847 fått erlægga under benämning af folkskoleafgift ett belopp motsvarande det, hvarmed skyddsafgiften då varit nedsatt, men hvilken afgift blifvit till församlingarne återlemnad för att till deras skoleanstalter och således invånarnes gagn användas.

De ständiga räntorne å jordegendom kunna icke nu mera än förr anses tryckande, men äro likväl mycket olika besvärande, i följd af de mer eller mindre stränga grunder, som vid skattläggning och tiondesättning vunnit tillämpning och de förändringar, hvilka hemmanen sedermera genom bättre

eller sämre brukning, odlingar eller mistning af skog, fiske eller andra tillhörigheter undergått, äfvensom, i anseende till den för innehafvare af hemman, hvilkas räntor äro indelade till embets- och tjenstemäns aflöning, ofta ifrågakommande förbindelse, att in natura leverera räntespanmålen, eller att betala den samma efter gångbara pris, då de äro högre än markegångspriserne.

Krono-utskylderne hafva under de ifrågavarande fem åren ganska jemnt influtit inom östra och mellersta delarne af länet eller de så kallade Öster- och Mellan-Sysslets fögderier. Ut i de norra och vestra fögderierne har väl någon del af krono-uppbörden fått årligen utmättningsvis indrifvas, men icke till så stora belopp, som mången gång tillförene. Deremot sedan lång tid tillbaka hafva alla år vid summariska räkningens aflemnande öfver krono-uppbörden inom Söder-Sysslets fögderi, betydliga belopp af densamma funnits utestående, förnämligast i Nordmarks och Näs härader. Orsaken till detta förhållande ligger deri, att när årsväxten mindre väl utfallit, och hvilket ej så sällan inträffat, denna motgång varit särdeles kännbar i dessa härader, hvarest jordbruket utgör allmogens dels enda, dels hufvudsakliga näring, och jordmånen till större delen är mindre bördig. Restantierne i sistnämnda fögderi minskades också mycket efter 1843 och 1844 årens bättre skördar, men ökades åter efter den svagare årsväxten 1846.

Fattigförsörjningen utgöres gemenligen på landet antingen på det sätt, att fattighjonen till underhåll och vård indelas på rotar, hvaraf hvarje består af flera hemman eller gårdar, eller genom de fattiges utackordering för ändamålet till pålitliga husbönder, i hvilket sednare fall bidragen till försörjningskostnaden äfven utgår efter roteindelning, vid hvilken hemmanens godhet eller taxeringsvärden ligga till grund. Detta försörjningssätt har man, vid uppgörande af Reglementen för församlingarnes fattigvård, enligt Kongl. förordningen den 25 Maj 1847, sökt i möjligaste mätto bibehålla, och hvaraf äfven följt att icke många så beskaffade reglementen ännu kunnat tillvägbringas. Medgifvas bör jemväl att man äger goda skäl att vidhålla berörde ordning och grund för fattigvårdens besörjande, när icke allenast fattighjonen derigenom blifva, skiljda från hvarandra, medlemmar af ordentliga hushåll, inom hvilka de mesta föra ett regelbundet lefnadssätt och efter sina återstående krafter få göra något gagn, utan ock jordegendomarne efter deras värden och behof af flera eller färre arbetare vidkännas försörjningstungan. De flesta bruksegendomar och hyttor hafva åter från gammalt hvar för sig särskild fattigvård för de behöfvande, som der tillkomma. Att kostnaden

af

af detta onus för hela länet icke kan under sådana förhållanden med säkerhet i penningar bestämmas, är klart; och efter all sannolikhet har äfven denna kostnad för de ifrågavarande fem åren blifvit för lågt beräknad.

Väghållningen är inom Wermland icke ringa betungande. Bristen på tjenligt vägfyllnadsämne i de flesta orter förorsakar, att vägarne sakna nödig fasthet och blifva således snart sönderkörda, i synnerhet der forsling af tunga effekter äger rum. Väghållare äro derföre nödsakade, att många gånger om året, ofta med betydligt arbete, iståndsätta sina väglotter, och träffar väghållningsbesväret hemmanen mycket olika, eftersom de hafva en mer eller mindre begagnad väg att underhålla.

Då en stor del af länets allmoge genom forsling och körslor hemtar icke ringa bidrag till sin bergning, borde man kunna tro att skjutsningen skulle här i orten betraktas mera såsom ett inkomstgifvande göromål, än som en börda; men så förhåller det sig likväl icke. För dem, som äro i behof af forslingsförtjenster utgör ofta skjutsskyldigheten ett hinder att företaga långväga lönande forslingar, hvartill en hel vecka och understundom äfven längre tid åtgår, och af landtmännen i allmänhet anses denna skyldighet besvärlig, genom de afbrott i arbetena vid jordbruket, som den ej sällan medför. Detta oaktadt hafva till och med 1847 endast vid 13 af de i länet utom städerna varande 139 gästgifverier entreprenader om skjutsningen blifvit, i öfverensstämmelse med Kongl. Brefvet den 2 Augusti 1844, tillvägabragte.

Politi. De tjenstemän, som äro anställda Eders Kongl. Majts Befallningshafvande till biträde i att tillse lagarnes efterlefnad samt vaka öfver ordning och säkerhet i landet, bestå af fem kronofogdar och sjutton länsmän. Såsom polis-makt betraktad, inom en provins af 157 qvadratmils rymd och med 200,000 invånare, är denna tjenstemanna-personal, som derjemte har flera andra ansvarsfulla och mödosamma åligganden, onekeligen mycket fåtalig; och att den ännu icke befunnits alldeles otillräcklig för ändamålet. får tillskrifvas invånarnes laglydnad och öfvervägande böjelse för ordning.

Vid all verkställighet, vare sig i polis- och ordningsmål, uppbördsväsendet, utsöknings- eller ekonomi-frågor har krono-betjeningen att påräkna biträde af fjerdingmännen, hvarförutan den omöjligen skulle medhinna eller förmå att utföra alla de värf och vidtagna alla de åtgärder, som på densamma ankomma. Fjerdingmansbefattningen skall egentligen af hemmansägarna i tur inom hvarje socken bestridas, men flerstädes fortfar en och samma person dermed i många år, efter öfverenskomuelse socknemännen emellan och

emot ringa ersättning, hvilket bevisar, att allmogen icke har någon motvilja för bestyret och de dermed förenade göromål. Genom denna gamla kommunal-institution tillhör en redbar och aktad del af folket den verkställande makten samt biträder och stärker denna med sitt inflytande.

Sockne-nämnderne å landet, hvilka, i följd af Kongl. förordningen den 29 Augusti 1843 tillkommit, hafva visserligen inom åtskilliga församlingar varit verksamma i att befrämja ordning och sedlighet samt att vårda sig om församlingarnes gemensamma ekonomiska angelägenheter, men många af dessa nämnder synas ännu icke hafva riktigt upplättat eller förstått ändamålen med deras tillvaro, emedan de antingen underlåtit all handling eller sökt sträcka sina åtgärder till mål och ärenden, som tillhört domstolarnes eller den exekutiva maktens handläggning. Med tiden, i den mån man lärt sig bättre urskilja hvad till kommunalbestyr må hänföras samt vana och erfarenhet deri allmänne vunnits, skola sockne-nämnderne tvifvelsutan utveckla en för landet och de särskilda menigheterna gänelig verksamhet.

De, som för brott lagföras och hållas häktade, förvaras icke i härads-fängelserna utan alltid å länshäktet äfven emellan de tillfällen då ransakning rörande deras förbrytelser vid domstolarne äger rum. I anseende till det gamla länsfängelsets otjenliga beskaffenhet börjades, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga föreskrift, redan år 1842, på statens bekostnad, uppförandet af ett nytt fängelse för länet här i Carlstad och fulländades byggnaden år 1847, hvilket år i Juli månad de fångar, som då voro förvarade i gamla länshäktet, flyttades till det nya. Detta innehåller 81 celler samt särskilda rum för sjukvård, för ankommande fångars visitation och badning, för ekonomien, äfvensom boningsrum för fängelse-direktören; och äro fångarne alltid der förvarade hvar för sig i sin cell, utan all gemenskap sins emellan. Så åtskiljde och med den regelbundna behandling samt religionsundervisning de derjemte åtnjuta, hafva fångarne, med några få undantag, visat sig stilla, hörsamma dem gifne föreskrifter, och mera böjda att genom uppriktigt erkännande af begångna förbrytelser förkorta, än att genom undflygter uppehålla och förlänga ransakningarne derom; och någon i cellfängelset härstädes förvarad fånge har hitintills hvarken gjort försök att derifrån rymma eller behöft att med fångsel beläggas.

Under de nedannämnda fem åren har följande antal fångar varit uti länsfängelset i förvar hållne, nämligen:

	För stöld och andre förbrytelser.		Försvarlöse och transport- fångar.		Bysättnings- fångar.		Summa.	
	Män.	Qvinnor.	Män.	Qvinnor.	Män.		Män.	Qvinnor.
1843	186	18	94	28	2	—	282	46
1844	212	20	78	17	4	—	294	37
1845	231	21	61	17	—	—	292	38
1846	215	40	67	13	3	—	285	53
1847	180	26	67	15	11	—	258	41
Summa	1,024	125	367	90	20	—	1,411	215

Sedan Eders Kongl. Maj:t, uppå Landshöfdinges och Biskops underdåniga förslag, åren 1844 och 1845 nådigst beviljat understöd af allmänna medel till folkskolelärares aflöning uti 49 församlingar af Wermlands län, hafva under nyssnämnde och de tvänne nästföljande åren folkskolor blifvit, i enlighet med nådiga stadgan om folkundervisningen i riket af den 18 Juni 1842, ordnade och kommit i verksamhet inom alla församlingar i länet, der sådana fullständigt organiserade skole-inrättningar förut icke funnits; och då icke någon af länets församlingar åsidosatt sin förbindelse i detta hänseende, hafva de samtelige fått tillgodonjuta den, enligt Kongl. kungörelsen den 13 Mars 1846 utgående folkskole-afgiften.

Uti den fasta vaxelundervisningsskola, som Uddeholms bruks-bolag för 20 år sedan inrättat inom Gustaf Adolfs församling af Elfvedals härads nedre tingslag, och hvilken skola alltjemnt fortgått, hafva 50 till 55 barn årligen njutit undervisning, hvarjemte de, under vistandet vid skolan, erhållit bostad, föda och vård på bolagets bekostnad.

För allmänna hälsovården äro i länet anställda tre ordinarie provincial-läkare med stationer i Carlstad, Philipstad och Fryksdals härad, samt en extra Provincial-läkare med station i Arvika köping; hvarjemte finnes antagen för Näs härad en läkare, som af häradets invånare aflönas och för Uddeholms bruks-bolags egendomar en bruks-läkare, som af bolaget njuter lön.

Tvänne lazarets- och kurbus-inrättningar finnas uti länet, den ena i Carlstad och den andra i Philipstad. Distriktet för den sednare utgöres blott af Fernebo och Nyeds härader, och för den förra eller lazarets- och kurbus-anstalten i Carlstad af hela öfriga länet. — År 1847 vårdades på Carl-

stads kurhus 178 samt på Carlstads lazarett 324 personer; och utgör årliga medeltalet af de patienter, som å denna inrättning, under de sista fem åren från och med 1843 till och med 1847, erhållit sjukvård 220 på kurhuset och 237 på lazarettet. På Philipstads lazarett och kurhus äro 1847 vårdade 74 personer, hvaraf likväl få varit föremål för behandling å kurhus.

Wermlands provincial-bank, som har sitt hufvud-kontor och sin styrelse i Carlstad samt afdelningar uti städerna Chistinehamn, Philipstad och Wenersborg, öppnades 1833, och erhöll genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 19 November 1846 för andra gången förnyad oktroy på tio år från den 1:sta Juli 1847. Denna inrättning har under en omsorgsfull och noggrann förvaltning väl uppfyllt sitt ändamål, såsom en kredit- och depositions-anstalt för Wermlands och en stor del af Elfsborgs läns näringsidkare, och varit för dem i väsendtlig mån gagnelig.

Sedan länets invånare genom deputerade vid sammankomst inför Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande år 1842 öfverenskommit, att bilda ett bolag för hela länet till försäkring af hus och lösegenom å landet för eldskada och till utgörande af brandstod, samt Eders Kongl. Maj:t under den 11 Mars 1843 i nåder fastställt det reglemente, som för bolaget blifvit upprättadt, började detta bolag sistnämnde år sin verksamhet med försäkringar till ett ansvarighetsbelopp af 5,749,810 R:dr Banko. Vid första brandförsäkringsårets utgång den 14 Mars 1844 utgjorde ansvarighetssumman för försäkringar redan 11,962,950 R:dr och bestämdes afgiften till 2 sk. 4 r:st. för hvarje 100 R:dr till ersättande af timade brandskador samt organisations- och förvaltningskostnader. Då i provinsen finnes ett betydligt antal verkstäder för jernhandteringen, uppstod snart inom brandstods-bolaget fråga om uteslutande från försäkringsrätt deri af hus med eldfarliga inrättningar samt af lösegenom befintlig i dylika hus; och striden härom fördes så ifrigt att den till och med hotade att föranleda bolagets upplösning, men slutade omsider med bibehållande af rättigheten till så beskaffade byggnaders och lösörens försäkring, dock mot betydligt förhöjda afgifter derför. Ansvarighetssumman för försäkringar ökade sig 1845 och 1846 och uppgick den 14 Mars sistnämnde år till 13,400,650 R:dr, men nedföll 1847 till 12,743,260 R:dr. Efter den 14 Mars detta år intill samma dag 1848 hade den likväl åter stigit och utgjorde då 16,076,640 R:dr. Afgiften till betäckande af brandskadeersättningar och förvaltningskostnader besteg sig 1845 till 4 sk. 2 r:st, men har sedermera alla år utgått med endast 3 sk. 4 r:st. å hvarje 100 R:dr af ansvarighetssumman; och bör man kunna hoppas, att denna för länet högst nyttiga anstalt nu

vunnit den fasthet och det förtroende att dess fortfarande bestånd må vara försäkradt.

§. 5.

Städer.

Carlstad. Under de sednast förflutne fem åren har stadens befolkning i medeltal utgjort 3,145 personer, nämligen 1,374 män och 1,771 kvinnor af hvilka 2,009 varit mantalsskrifne. Folkmängden har sålunda tilltagit sedan 1842 med 136 personer. Förhållandena med handel och handtverkerier äro ungefärligen enahanda, som då min förra underdåniga berättelse afgafs. Stadens stapelstadsrätt är ännu icke begagnad, utan har handeln, hvilken för varutillförseln betydligt underlättats genom den af tvänne ångfartyg underhållna täta kommunikation med Stockholm och Götheborg, endast varit idkad med den kringliggande orten. Derigenom att ett stort antal landthandlande redan under första året efter det den af Eders Kongl. Majt i nåder fastställda handels ordning af den 22:dra December 1846 utkom sökt och erhållit tillstånd att nedsätta sig i särskilda orter inom länet, ehuru på mer än trenne miles afstånd från stad, har afsättningen i minut för stadens handlande blifvit minskad. Då likväl flera af dessa landthandlande förse sig med sina förlager härifrån staden, skulle måhända handländerne derstädes mindre lida af de å landet tillkomne medtäfvarne, om förluster å förlagsfördringarne hos dem kunna undvikas; men emedan landthandlarna, hvilka till stor del utan kapitaler börjat handelsrörelsen, sannolikt komma att begagna samma utborgningssystem, hvilket tillföre i städerna orsakat så många handlandes obestånd, är äfventyret af sådana förluster icke ringa. 280 manspersoner hafva i Carlstad haft sin utkomst af handeln och handtverkerierne, å hvilka sednare den större frihet till deras bedrifvande, som genom den sednaste nådiga handtverks- och fabriksordningen uppkommit icke synes haft någon särdeles verkan till minskning af arbetsförtjensten inom städerna.

Till sjöfarten, som hufvudsakligen idkas på Götheborg, för ditfraktande af ortens export-produkter, jern och trävaror, samt hitförande af köpmansgods, hafva 15 fartyg om 400 lästers drägtighet varit begagnade och 36 personer dervid sysselsatta. Förtjensten af denna fraktfart är beräknad till 2,500 Rxd. årligen.

Stadens jordbruk begagnas till produktion både af säd och förnämligast af foderväxter. Jorden är vid stadens anläggning donerad, men ännu icke till hemmantal bestämd.

Inom staden finnes en klädesfabrik samt tvänne tobaks- och snusfabriker. Vid den förra har under de fem förflutna åren tillverkningen per medium uppgått i värde till 19,619 R:dr Banko årligen, och hafva dervid varit syster-satsatte 17 fullvuxne personer och åtta barn. Vid de båda sednare fabrikerne har tillverkningen, likaledes i medeltal, uppgått till 41,950 R:dr årligen, och dervid för arbetet varit använda 17 fullvuxna personer och 18 barn.

Carlstads sparbank har haft ett välgörande inflytande så väl inom staden som orten. Dess insättningsfond utgjorde enligt sista bokslutet 381,210 R:dr 10 sk. och hjälpfonden uppgick till 24,978 R:dr 7 rst.

Stiftets gymnasium och en elementar-skola finnas här i Carlstad. Stadens enskilda undervisnings-anstalter utgöras af en vaxelundervisningsskola, hvarest under sistförflutne vårtermin 134 gossar och 141 flickor kostnadsfritt erhållit undervisning i christendom, historia, geografi, räkning och skrifning, samt en flickskola, der 45 flickor sistlidne termin undervisades i åtskilliga handaslöjder, såsom söm, strumpstickning, spinning och väfnad.

Af fattigvården lemnas i staden husrum och försörjning åt 24 fattiga och bräckliga personer, hvarförutan 21 äldre personer äro till försörjning å landet utackorderade. 57 värnlösa barn underhållas äfven och uppfostras på fattigvårdens bekostnad och äro för ändamålet inackorderade hos fosterföräldrar på landet.

Christinehamn, grundlagd år 1642 och af framfarne Konungar tid efter annan donerad med 8½ hemman, jemte lösningsrätt till ett helt hemman Sanna, i händelse detta skulle försäljas till någon annan än den, som förut innehar fastighet i staden, äger en folkmängd af 1,092 mantalsskrifne personer och 748 mantalsfrie, eller tillsammans 1,840 personer, så att folkmängden sedan 1842 ökats med 162 personer.

Handeln bedrifves förnämligast med tackjern, och spannmål. Af tackjernet från Philipstads och Carlskoga bergslager samt till någon del från Nerike, har den sednare tiden blifvit, mest till bruken i vestra delen af länet och Dahlsland, årligen afsatt ett belopp af omkring 40 à 45,000 Sk \ddot{a} . Spannmålen, som uppköpes från Westergöthland, Nerike och Östergöthland, samt äfven inom orten, försäljes till bergslagerne och Dahlarne. Tillförseln af spannmål och victualievaror har på torgdagarne, synnerligast under höst- och vintertiden, betydligen ökats hvarje år, så att dessa torgdagar ofta äro nästan lika mycket besökte, som de mindre marknaderne. Stadens läge på 4¼ mils afstånd från Carlstad och 6¼ mil från Philipstad gör att handeln med specier och kramvaror mindre kommer att lida intrång af i den kring-

liggande orten etablerade landthandlande, än fallet måste blifva uti Carlstad. Af det stång- och manufakturjern, som årligen till omkring 41,000 *Skz* utskeppas till Götheborg från stadens väg och Hulls lastageplats, lydande under Christinehamns väg, har staden ingen annan direkt inkomst än vägaafgiften, som inflyter i stads-kassan till bestridande af allmänna byggnaders underhåll samt Magistratens jemte öfriga embets- och tjenstemäns aflöning; men af jernets, synnerligast tackjernets, emottagande och befraktande hafva de i staden bosatte faktorer och fartygsägare att påräkna en icke obetydlig förtjenst.

Handtverkerierna hafva ock väl icke hunnit till någon särdeles höjd inom staden, men ändock beredt åtskilliga af dess idkare god bergning.

En tvål- och ljusfabrik, som afsätter ett icke obetydligt parti af sin tillverkning, har den sednare tiden blifvit inrättad.

Sjöfarten, som hufvudsakligen bedrifves för befraktning af ankommande stång- och tackjernseffekter, idkas för närvarande med 15 fartyg om 8,528 *Skzs* drägtighet, och hafva dessutom de sednare åren tvänne ångfartyg gjort reguliera turer mellan staden och Götheborg.

Stadens odlade jord, utgörande 642 tunnland, fördelade på 298½ tomter, är af bördig beskaffenhet och lemnar betydlig afkastning i spannmål och foderväxter.

På enskild persons bekostnad har bristen på godt drickbart vatten inom staden blifvit afhulpen, genom ledandet af en källa från en på omkring ¼ mil från staden belägen höjd till torget.

Den allmänna undervisningen bestrides dels uti en skola, med tvänne lärare, den ena aflönad af staten och den andra på stadens bekostnad, hvilken skola, der lärjungarnes antal efter införandet af en ny läsemethod betydlig ökat, ungdomen erhåller undervisning i allt hvad som erfordras för att sedermera vinna inträde på Carlstads gymnasium; — dels uti den så kallade Nilssonska folkskolan, hvarest efter Lancasterska methoden ueddelas undervisning åt omkring 120 barn. Lärares aflöning och öfriga kostnader för denna sednare skola utgå med 400 R:dr Banko årligen af framlidne Vågmästaren Nilssons donationsfond. Af besparingarne å denna fond användas dessutom årligen 600 R:dr till utackorderande af fattiga barn, 100 R:dr till en arbetsinrättning samt enahanda belopp till anslag för fattige sjuke, hvilka sistnämnde derjemte i donationsfondens hus åtnjuta kostnadsfri läkarevård och skötsel. Fattiga qvinnor erhålla genom samma inrättning ständig arbetsförtjenst med passande handslöjder. Eu hufvudsakligen genom enskilda bidrag grundad flickskola, der elevernas antal uppgått till 32, har redan

under den korta tid, som förflutit sedan dess bildande, visat välgörande resultat af sin verksamhet.

Genom ett år 1847 upprättadt reglemente har fattigvården blifvit så ändamålsenligt ordnad, att det förut vanliga tiggeriet i husen af stadens fattiga alldeles upphört; att dessa, som förut i allmänhet fört ett lättjefullt lif, numera kunna, så vida de icke sakna arbetsförmåga, i hvilken händelse de å stadens fattighus intagas, hållas till en nyttig verksamhet; att bördorna af fattigvården blifvit jemnare fördelade; samt att alla de förmögnare samhällsmedlemmarne nu hafva, för de fattighjon en hvar erbållit på sin lott, omedelbart bestyr med fattigvården, hvilken följaktligen skötes med mera uppmärksamhet och omtänka än händelsen kunnat vara tillförene, då hela detta bestyr ålegat en eller några få personer, som, äfven med bästa vilja, icke kunnat nöjaktigt utöfva en så besvärlig och tidsödande befattning. Också har hos både de understödfivande och tagande försports en ömsesidig belåtenhet med denna anstalt.

I stadens de sednare åren inrättade sparbank, hvilken mest begagnas af allmoge, tjenstefolk och barn, utgör insättningsfonden omkring 34,000 R:dr, samt reserv-fonden, tillvägabragt genom sammanskott af stadens och ortens invånare, 951 R:dr, allt Banko.

Philipstads folkmängd uppgick år 1847 till 1,084 personer, så att den samma sedan sist afgifne berättelse minskats med 25 personer. Förhållandet med handeln och handtverkerierna är ungefärligen detsamma, som under det föregående qvinqvennum. Antalet af handlande utgjorde förenämnde år 20, och af handtverkare 33.

Undervisningsanstalterne i staden utgöras af en högre apologist-skola, fördelad i trenne klasser, samt en folkskola efter Lancasterska methoden.

I sparbanken utgjorde insättningsfonden, år 1847, 59,510 R:dr 18 sk., och reserv-fonden 2,569 R:dr 15 sk. allt Banko.

Uti Arvika köping har folkmängden i medeltal under de sista fem åren till och med 1847 utgjort 599 personer. Under den 29 Augusti 1843 har Eders Kongl. Maj:t i nåder fastställt ett reglemente för köpingen, enligt hvilket municipal-styrelse derstädes är organiserad.

Den lifliga trävarurörelsen under berörde år har icke varit utan inflytande på köpingens handel, som denna tid vunnit någon tillväxt.

En folkskola inrättades i köpingen 1847; och åtskilliga åtgärder till ordnande af köpingens ekonomiska angelägenheter äro äfven vidtagne.

Sedan

Sedan jag sålunda i underdånighet redogjort för tillståndet inom länet under de ifrågavarande fem åren från och med 1843 till och med 1847, vågar jag slutligen anföra några ord angående skördarnes beskaffenhet och andra förhållanden, som på provinsens näringar och dess invånares ekonomiska ställning under nämnde tidrymd haft allmänna inflytande.

Det första af dessa fem åren var skörden i länet medelmåttig och det andra god. De tre sednare årens grödor voro åter vida mindre gifvande. 1846 års svaga skörd jemte den då gångbara potates-sjukdomens härjning verkade så menligt på de mindre bemedlades af allmogen och arbetsklassens inom åtskilliga socknar af Fryksdals, Gillbergs och Nordmarks härader bergningsförmåga, under det påföljande årets vår och sommar, att jag fann mig föranlåten hos Eders Kongl. Majt i underdånighet göra framställning om bidrag af allmänna medel till de nödställdes undsättning, genom att åt dem i hemorterna bereda arbetsförtjenst; och behagade Eders Kongl. Majt under den 27 April och 22 Juni 1847 nådigst anvisa 5,000 R:dr vid hvardera tillfället eller tillsammans 10,000 R:dr Banko för att i berörde ändamål, genom läns-styrelsen efter noggrann pröfning af behofven, utdelas såsom lån utan ränta, emot skyldighet af medlens återbetalning, till ena hälften vid uppbördsstämman för erläggandet af nyssnämnde års krono-utskylder och till den andra vid uppbördsstämman för 1848 års enahanda utskylder, samt emot säkerhet därför af större eller mindre menigheters gemensamma ansvarsförbindelser. Under de sålunda föreskrifna vilkor utlemnades af dessa medel i Juni och Juli månader 1847 till tio socknar inom berörde härader särskilda lånebelopp, uppgående sammanräknade till en summa af 8,266 R:dr 32 sk. Banko, med hvilket understöd de tillfälliga, mest tryckande behofven äfven afhjelpes.

Af de tvänne viktiga näringarne, jernhandteringen och trävarurörelsen, som näst jordbruket förnämligast sysselsätta provinsens befolkning, har den förra varit under åren 1843 och 1844 särdeles nedtryckt, genom det att jernet af vanlig tillverkning icke kunnat afyttras med fördel, utan allenast till så låga priser, att tillverkningskostnaden knappt var betäckt; men detta, för jernverkens ägare visserligen bekymmersamma, förhållande verkade dock mindre känubart, än hvad man skäligen befarade, på det allmänna välståndet och arbetsklassens utkomst, emedan den sednare näringen, trävarurörelsen, åter under tiden förkofrades och lemnade skogs- och sågverksägare samt arbetare i de stigande priserna för alla slags skogseffekter och de ökade förtjenserna vid dessa effekters utdrifning och flottning goda inkomster.

En förbättrad konjunktur inträdde med år 1845 i jernhandteringen och väckte åter den deri hämmade verksamheten. För handteringsens idkare fortfor den ock att vara temligen lönande under nyssnämnda och de tvänne följande åren, hvilket, i förening med den fortgående lifliga trävarurörelsen, då för skogseffekter betaltes vida mer än hvad någonsin tillförene under gynnsam konjunktur för denna rörelse varit händelsen, tillförde provinsen betydliga penninge-tillgångar. Landtmannen hade äfven sin fördel häraf i det att spannmål, boskap och andra ladugårdsprodukter kunde lätt afsättas till höga priser, hvilka, stegrade till följd af de tre sista årens mindre goda skördar, icke nedtrycktes af någon penningebrist; och landtegendomarne höjdes dërigenom mycket i värde.

Fördelarne, som under de omförmälda fem åren tillflutit provinsens trenne hufvudnäringar, hafva således uppvägt och godtgjort de motgångar, hvilka träffat jordbrukaren och jern tillverkaren under några af dessa åren; och det kan dërföre, såsom otvifvelaktigt, antagas, att under denna tidrymd en icke ringa näringsvinst i det hela kommit länet och dess invånare till godo. — Carlstad å Lands Kansliet den 31 Maj 1849.

H. F. OLDEVIG.

C. O. de Frese. F. Wångenbergh.

